

ATAD

Makale Türü: Araştırma makalesi

Geliş Tarihi : 27.11.2020

Kabul Tarihi: 29.12.2020

Article Type: Research article

Submitted: 27.11.2020

Accepted : 29.12.2020

Atıf yapmak için

Dağdeviren, Zülfü. (2020). "Türkiye ile Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi Arasında Siyasi İlişkiler: Devlet-Hükümet İlişkileri", *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi*, Cilt:3, Sayı:2, s.151-198.

Zülfü Dağdeviren¹

TÜRKİYE İLE IRAK KÜRDİSTAN BÖLGESEL YÖNETİMİ ARASINDA SİYASİ İLİŞKİLER: DEVLET-HÜKÜMET İLİŞKİLERİ

Öz: Bu çalışmada Osmanlı idaresinde Kürt Mirlikleri döneminden günümüze kadar Türkiye ile Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi arasında siyasi ilişkiler bütüncül bir yaklaşımla İnşacılık kuramsal çerçevesinde ayrıntılı bir şekilde analiz edilmiştir. Irak'ta 1991 Körfez Savaşı ve ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgali ile birlikte yeni bir döneme girilmiştir. 2005'ten itibaren yeni bir siyasal sistem olarak federal yönetim uygulanmıştır. IKBY ise anayasal haklara sahip resmi bir federal bölge statüsüne kavuşmuştur. IKB'deki zengin petrol kaynaklarının ve ekonomik pazar varlığı devletlerin bölgeye ilgisini artırmıştır. 2005'ten sonra Türkiye-IKBY ilişkilerinin niteliğini, etkileyen değişkenler ortaya çıkmıştır. Bu değişkenler her iki tarafın geçmişteki ilişkilerini değiştirmiş ve yeni bir boyut getirmiştir. Bu değişikliğin temel nedeni, Kürtlerin bölgede resmi bir yapıya kavuşması ile enerji ve ekonomik ilişkilerinin ön plana çıkmasıdır. 2008 yılından

¹ Dr., zulfudagdeviren@gmail.com, ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5145-6097>.

Bu çalışma, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında hazırlanan Türkiye'nin Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi Politikası: Devlet-Hükümet ve Toplum İlişkileri Üzerine Bir Analiz isimli doktora tezinden üretilmiştir.

itibaren IKBY ile yaşanan politik yumuşama ile taraflar, ekonomik ilişkilere yoğunlaşmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi, Kürtler, Siyasi İlişkiler, Sosyal İnşacılık.

Political Relations Between Turkey And Kurdistan Regional Government Of Iraq: The State-Government Relations

Abstract: In this study, under the Ottoman administration from the period of Kurdish emirates to the present day, political relations between Turkey and Kurdistan Regional Government of Iraq, with a holistic approach have been analyzed and within the theoretical frame of constructivism. A new era started in Iraq with the 1991 Gulf War and the US invasion of Iraq in 2003. Since 2005, the federal government has been implemented as a new political system. The IKRG, on the other hand, has gained an official federal region status with constitutional rights. The rich oil resources and economic market presence in the IKRG have increased the interest of states in the region. After 2005, there have been some variables affecting the nature of Turkey-IKRG relations. These variables have changed the current relationship of both parties and gave it a new dimension. The main reason for this change is that Kurds reached a formal structure in the region and the energy and economic relations come to the fore. With the political softening experienced with IKRG since 2008, the parties have focused on economic relations.

Key words: Turkey, Kurdistan Regional Government of Iraq, Kurds, Political Relations, Social Constructivism.

GİRİŐ

IKBY² yüzyıllık bir hareketin hukuksal bir isme bürünmüş halidir. IKBY'nin sahip olduğu gücü ile bölgesel ve uluslararası zeminde göz ardı edilemeyecek

---

² Türkiye'de bölge için farklı zamanlarda "Kuzey Irak", "Irak'ın kuzeyi", "Kuzey Irak Kürt Yönetimi" gibi çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Uluslararası hukuk uyarınca, tanımlama hususu, Birleşmiş Milletler ve Irak makamlarınca belirlenmektedir. 15 Ekim 2005 tarihli Irak Anayasasının 117. maddesinde bölge "Kürdistan Bölgesi" olarak tanımlanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'de diplomatik ilişkilerini bu anayasaya göre şekillendirdiğinden dolayı, çalışmada bölgenin adı Irak Kürdistan Bölgesi (IKB), yönetim için ise Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi (IKBY) adı kullanılmıştır.

Zülfü Dağdeviren

Türkiye ile Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi Arasında Siyasi İlişkiler: Devlet-Hükümet İlişkileri

bir aktör olması ve uzmanlar, bölgesel ve uluslararası siyasal aktörler tarafından tartışılan aktüel bir konu olması nedeniyle çalışma için bu konu seçilmiştir. Çalışmanın temel hipotezi, bölgede ilişkilerin son yüz yıllık dönemdeki seyri ve İKBY'nin gelecekteki konumu, Türkiye'nin ve bölgenin geleceği için hayati öneme sahiptir. Bölge halkı ile güçlü derin bağları olan Türkiye, bu sistemde merkezi bir konumda yer almak zorundadır.

IKB'de dengeleri anlamak için yalnız bir toplum açısından bakış terk edilip, bölge bir bütün olarak ele alınmalıdır. Bölge ile ilgili önermelerde bulunmak için bölgedeki değişimler doğru tespit edilmelidir. Türkiye-İKBY arasındaki günümüz ilişkilerini analiz edebilmek için tarihi bir bakış açısı gereklidir. Türkiye-İKBY ilişkileri, yoğun bir tarihi derinliğe sahip olmakla birlikte, günümüze yansıyan ve süreklilik arz eden bir mahiyettedir. Bu bağlantılar, İKBY'nin Türkiye ile ilişkilerini, diğer ülkelerle olan ilişkilerinden çok daha farklı boyutlara taşımaktadır. Bu nedenle Türkiye bölgeye yapıcı çözümleri ile gitmediği takdirde bölge yıkıcı sorunlarıyla Türkiye'ye gelecektir.

Günümüzün olaylarını anlamak ve geleceğin karanlığını aydınlatmak için tarihin eğilimlerinin bulunup, birbirinden kopuk olgulardan sistematik bir bütünlüğe ulaşmak gerekir. Türkiye'de bölgenin siyasal ve tarihsel arka planının doğru bilinmemesi, Türkiye'nin bölgeyle ilgili yaklaşımını olumsuz etkilemektedir. Bu yanılmayı yaşamamak için çalışmada, Kürtlerin, tarih sahnesindeki mevcudiyetlerini koruyuşları, bunu bir atılım gücüne dönüştürebilme kabiliyetleri, bölgenin siyasal gelişimi, tarihsel perspektifle ele alınmıştır. Türkiye İKBY (devlet-hükümet) ilişkileri ve tarafların dış politika ilkeleri ve tercihleri Sosyal İnşacılık, yaklaşımı çerçevesinde eleştirel bir perspektifle değerlendirilmiştir. Türkiye, 1923-1980 yılları arasında kimlik ve ulus devlet yapısına karşı tehdit olarak gördüğü İKB ile ilişkilerinde güvenlik odaklı bir yaklaşım benimsemiştir. 1980'li yıllarda PKK'nın İKB'ye yerleşmesi ve bölgede yaşanan savaşlar sonucu oluşan yeni yapı nedeniyle, Türkiye uzun yıllar süregelen güvenlik odaklı yaklaşıma 2008'den itibaren son vermiştir. 2008-2017 yılları arası dönemde, daha önce güvenlik sorunu olarak görülen birçok sorunun diyalogla, nasıl güvenliksizleştirildiği üzerinde durulmuştur.

Bu çalışma bütüncül bir yaklaşımla, ayrı ayrı bulunan birçok bilginin bir araya getirilmesi, farklı bir bakış açısı ortaya koyması açısından önem arz ettiği düşünülmektedir. Bu bağlamda, çalışmanın temel amacı; Türkiye İKBY ilişkilerinin tarihsel siyasal gelişimini ele almak, elde edilen olgular arasında

günümüze ve geleceğe dair ipuçları tespit etmek konuya ilgi duyanlara özgün bir perspektif sunmaktır. Çalışmada bilimin etik değerlerine ve objektif yansızlığına azami bağlı kalınmak amacıyla incelenen analiz edilen hiçbir oluşum, yapı, düşünce meşrulaştırma veya gayrı meşrulaştırma ile yaftalanmamıştır.

20. YÜZYILA KADAR KÜRTLERLE İLİŞKİLER

16. yüzyılın başında Kürt aşiretlerinin bulunduğu coğrafya, Osmanlı ve Safevi devletlerinin doğal çatışma alanı olmuştur. Safeviler bölgede iktidarlarını Şii ve Sünniler arasında bulunan ihtilafların derinleşmesine dayandırmıştır³. Bu nedenle Osmanlılar ve Safeviler arasında bölgenin hâkimiyeti için kaçınılmaz savaşın eşiğine gelinmiştir. Şah İsmail'in İKB'inde içinde olduğu bölgeyi istilâya hazırlandığı dönemde, Kürt aşiret liderleri birleşerek Osmanlı ile müttefikliği tercih etmişlerdir. Kürt Beyleri "Arıza" isimli tarihi bildiriye, İdris-i Bitlisi temsilciliği ile Yavuz Sultan Selim'e iletmişlerdir. 1514 yılında, Amasya'da yapılan antlaşma, iki halkın zaruri ve gönüllü bir ittifak sözleşmesi olarak kabul edilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman'da yayınladığı bir fermanla sonraki her padişahın bunu onaylamasını emretmiştir⁴.

1514 yılında Osmanlılar ve Safeviler arasındaki savaş Çaldıran Ovası'nda gerçekleşmiş ve Osmanlıların zaferiyle sonuçlanmıştır. Tarihte Türk-Kürt kardeşliğinin tesisinde İdris-i Bitlisi ve Yavuz Sultan Selim isimleri bu dönemde ön plana çıkmıştır. Yavuz Sultan Selim, Kürtler tarafından kabul edilebilir bir politika yürütmüş, doğu politikaları konusunda kendisine danışmanlık yapan İdris-i Bitlisi aracılığıyla⁵, bölgede destek kazanmak için, fetihlerinden önce var olan toprak ve iktidarın yerel feodallerin elinde kalması toplumsal düzenini muhafaza etmiştir. Bölge, Osmanlıya bağlı olduğu, dört yüz yıllık zamanda barış içinde yaşamıştır. Osmanlı devleti bölgede âdem-i merkezîyet ve eyalet

---

³ Yeşilbursa, B. K. (2009). "Geçmişten Günümüze Irak Meselesi". *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(Özel Sayı-II), 1316.

⁴ Dalar, M. (2016). *Tarihsel, Siyasal ve Hukuksal Perspektifiyle Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi*. Bursa: Aktüel Yayınları, 23.

⁵ Özcan, A. (2000). *İdris-i Bitlisi. İslam Ansiklopedisi Cilt 5*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 585.

Zülfü Dağdeviren

Türkiye ile Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi Arasında Siyasi İlişkiler: Devlet-Hükümet İlişkileri

stratejisiyle idari bir yapılanma kurmuş ve bölge 1918'e kadar bu düzende yönetilmiştir⁶.

Osmanlı Devleti'nin son döneminde II. Abdulhamid'in Anadolu dışındaki Müslüman halk ile ilişkileri devam ettirerek, Osmanlı'nın dağılmasını bir süre geciktirmiştir⁷. Kürt emirliklerinin kaldırılmasına rağmen, II. Abdülhamit tarafından Ermenilerin isyanlarının bastırılmasında Kürtlerin desteği aranmış ve ittifak kurulmuştur⁸. Hamidiye alayları Sünni Kürtlerin sultana bağlı kalmalarında etkin olmuştur. Bunun yanında Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yıllarında Kürtlerin desteği sağlanmıştır. Kürt Şeyhlerinin gözünde ideal Halife olan Abdülhamid'in devrilmesi ve Hamidiye alaylarının İttihat ve Terakki partisi tarafından 1910 yılında kaldırılmasıyla, Şeyhler Osmanlı'dan uzaklaşmaya başlamıştır⁹.

II. Meşrutiyet (1909) sonrası, İttihat ve Terakki'nin desteklediği Türkçülük akımı ortaya çıkmıştır¹⁰. Yeni yönetim, II. Abdulhamid'in uyguladığı ara formülleri terk edip mutlak terk yaklaşımını uygulayarak Anadolu topraklarını savunulacak tek yer olarak görmüştür¹¹.

Türk milliyetçiliğinin öncülüğünü yapan elitler, dini öğeleri kökten dışlamış, Türklüğü İslam öğretilerinden ayrı bir yapıda değerlendirmiştir. Türk olunması için Türk dili, tarihi ve emeli ortak birleştirici mit olarak görülmüştür. Bu Turancı ülküsü, Cumhuriyet yönetimince benimsenmese de, yeni kurulan devlette tek millet vurgusu ağır basmıştır.

---

⁶ Uslubaş, T. (2013). *Alfabetik Osmanlı Tarihi: Geçmişten Günümüze Osmanlı, "Eyalet Başlığı"*. İstanbul: Venedik Yayınları, 219-220.

⁷ Davutoğlu, A. (2004). *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*. İstanbul: Küre Yayınları, 53.

⁸ Dalar, M. (2016). *Tarihsel, Siyasal ve Hukuksal Perspektifiyle Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi*. Bursa: Aktüel Yayınları, 25-26.

⁹ Jwaideh, W. (2012). *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi*. Çev. İ. Çekem, A. Duman. İstanbul: İletişim Yayınları, 209.

¹⁰ Kösebalaban, H. (2013). *Türk Dış Politikası: İslam, Milliyetçilik ve Küreselleşme*. Çev. H. İnaç. Ankara: BigBang Yayınları, 31.

¹¹ Davutoğlu, A. (2004). *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*. İstanbul: Küre Yayınları, 53.

20. YÜZYILDA KÜRTLERLE İLİŞKİLER

Kürtler bu uzaklaşmaya rağmen, Halifeliliğin korunması için padişah tarafından ilan edilen cihada çağrıya ve sonrasında Atatürk tarafından Müslümanları işgalden kurtarma çağrısına seferber olup destek vermeyi tercih etmişlerdir¹². Türkler ve Kürtler o dönemde, aynı dine mensup halifeliliğe bağlı ortak paydalarında buluşmuş birlikte hareket etmişlerdir. Bu nedenle Kürtler Ankara'nın Kurtuluş Savaşı'nı da güçlü bir şekilde desteklemiřtir¹³. Elazığ'da bulunan 11. Tümen ile Musul'da bulunan 12. Tümen'lerin tamamı, doğuda bulunan birliklerin bir kısmı Kürtlerden oluřmuřtur¹⁴.

16 Mayıs 1916'da Kahire'de, İngiliz Mark Sykes ve Fransız Georges Picot arasında Osmanlının bölge topraklarının paylaşımını sağlayan Sykes-Picot anlaşması yapılmıřtır¹⁵. Musul Mondros Mütarekesinin imzalandığı tarihte (30 Ekim 1918) Osmanlı idaresinde olmasına rağmen, İngiltere, Wilson Prensiplerinin "yenilen devletlerden toprak alınmaması" maddesine uymayarak, mandacılığı bölgede uygulamak için mütarekenin yedinci maddesini öne sürerek 10 Kasım 1918'de bölgeyi işgale bařlamıřtır¹⁶. 28 Ocak 1920 Osmanlı Mebusan Meclisinde Misakı Milli (Ulusal Ant) belgesi kabul edilmiştir. Mustafa Kemal, Musul'un Türkiye'ye ait olduğunu; Türkiye'nin İşkenderun'dan başlayan milli sınırlarının Musul, Kerkük ve Süleymaniye'yi kapsadığını, bölgede bulunan Kürtleri Türklerden ayrı görmediklerini ifade etmiřtir¹⁷. 1922 yılının şubat ayında, Mustafa Kemal, Musul'un kurtarılması için bölgeye Özdemir Bey komutasında kuvvet göndermiřtir¹⁸. Buna karşılık İngilizler, bölgedeki Kürtleri Türklerle karşılı örgütlemesi için şeyh Mahmut Berzenci'yi Hindistan'dan getirip Süleymaniye

¹² Bruinessen, M. V. (2005). *Kürtlük, Türklük, Alevilik: Etnik ve Dinsel Kimlik Mücadeleleri*. Çev. Hakan Yurdakul. İstanbul: İletişim Yayınları, 40.

¹³ Dalar, M. (2016). *Tarihsel, Siyasal ve Hukuksal Perspektifiyle Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi*. Bursa: Aktüel Yayınları, 58-67.

¹⁴ Jwaideh, W. (2012). Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi. Çev. İ. Çekem, A. Duman. İstanbul: İletişim Yayınları, 242.

¹⁵ Yeşilbursa, B. K. (2009). "Geçmişten Günümüze Irak Meselesi". *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(Özel Sayı-II), 1317.

¹⁶ Jwaideh, W. (2012). Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi. Çev. İ. Çekem, A. Duman. İstanbul: İletişim Yayınları, 230.

¹⁷ Dalar, M. (2016). *Tarihsel, Siyasal ve Hukuksal Perspektifiyle Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi*. Bursa: Aktüel Yayınları, 58-67.

¹⁸ Güztoklusu, M. (2008). *Kurtuluş Savaşımızın Kapanmayan Cephesi: Musul Özdemir Harekâtı*. İstanbul: Pozitif Yayınları, 101-102.

Zülfü Dağdeviren

Türkiye ile Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi Arasında Siyasi İlişkiler: Devlet-Hükümet İlişkileri

valisi yapmıştır. Şeyh Mahmut'un 10 Ekim 1922'de kendini "Kürdistan Şahı" ilan etmesi üzerine, İngilizler şehri bombalamış, Şeyh Mahmut İran'a göç etmiştir¹⁹.

Cumhuriyet kurulduktan sonra dış politikanın temel önceliği, Musul'un kurtarılması olmuştur²⁰. Lozan Konferansı devam ederken TBMM'de Hüseyin Avni Bey, Musul'un bırakılmasının, güneydoğunun terki olduğunu, İngiliz dostluğuna inananların aldanacağını, İsmet Paşa'nın "Milletler Cemiyeti Musul'u bir yıl içinde bize vermezse savaşırız." söyleminin gayri ciddi olduğunu, çünkü Milletler Cemiyeti'nin İngiliz kontrolünde olduğunu ve İsmet Paşa'nın Avrupa'ya muzaffer bir milletin temsilcisi olarak gittiğini, fakat aynı vakurla dönmediğini ifade etmiştir. Şeref Bey, Musul'un Anadolu'nun kan ve can damarı olduğunu, M. Durak Bey ise Erzurum, Çanakkale, Kars ne ise, Musul'unda aynı öneme sahip olduğunu ifade etmişlerdir²¹.

Lozan Antlaşması (24 Temmuz 1923) Musul meselesini tam olarak çözüme kavuşturamamıştır. 3 Mart 1924'te halifeliğin kaldırılmasıyla²², Türklerle Kürtlerin birlik olmasını sağlayan temel bağ kopmuştur²³. Bu dönemde milliyetçilik akımlarıyla ilgilenmeyen Kürtlerin, Türkiye'den yana olmalarının temel sebebi İslam ve Halifeye olan bağlılıklarıydı²⁴. Bu olay, yöneticilerle Kürt halkı arasında bulunan "zımnî sözleşme"yi ortadan kaldırmıştır²⁵. Edmonds isimli subay hatıratında; Halifeliğin kaldırıldığını duyduklarında buna inanamadıklarını, Kürdistan'ı patlamaya hazır bir volkan şeklinde tutan propagandaların temelini, Kürtlerin halifelige derin saygılarına dayandığını, Türklerin üzerine bastıkları zemini, ayaklarının altından kaydırmalarının

---

¹⁹ Sunar, E. (2007). *Barzan'dan Bağdat'a Kürtler, Irak'ta Kürtlerin Yüzyıl Savaşları*. İstanbul: Doz Yayınları, 33.

²⁰ Hale, W. (2003). *Türk Dış Politikası 1774-2000*. Çev. P. Demir. İstanbul: Mart Matbaası, 48-70.

²¹ Öke, M. K. (1987). *Musul Meselesi Kronolojisi: 1918-1926*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 90.

²² Bozarslan, H. (2006). "Türkiye'de Kürt Milliyetçiliği: Zımnî Sözleşmeden Ayaklanmaya (1919-1925)". *İmparatorluktan Cumhuriyete, Türkiye'de Etnik Çatışma*. Der. E. Jan Zürcher. İstanbul: İletişim Yayınları, 108-109.

²³ Dalar, M. (2016). *Tarihsel, Siyasal ve Hukuksal Perspektifiyle Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi*. Bursa: Aktüel Yayınları, 58-67.

²⁴ Kürkçüoğlu, Ö. (1978). *Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, 309.

²⁵ Mardin, Ş. (2006). *Türk Modernleşmesi, Makaleler 4*. İstanbul: İletişim Yayınları, 106-120.

İngilizler açısından gerçek olmayacak kadar güzel bir gelişme olduğunu ifade etmiřtir²⁶.

Haliç Konferansı görüşmelerinde, Türkiye temsilcileri, geçmişte kardeşçe yaşayan Kürt ve Türklerin ortak bir geleceği paylaşma amacıyla Cumhuriyeti kurduklarını, Musul'un bu devletin vazgeçilmez bir bölgesi olduğunu belirtmişlerdir. Haliç Konferansı 5 Haziran'da zme ulaşmadan daėılmıřtır²⁷. İngiltere, sınırın Milletler Cemiyeti tarafından çizilmesini Milletler Cemiyeti'ne ye olmak isteyen Türkiye'nin, buna itiraz etmemesini söylemiştir. İsmet İnönü ise mandater fikrine karşı olduklarını ve plebisit (referandum) yapılmasını istemiřtir²⁸. İngiltere Musul sorununu 20 Eylül'de Milletler Cemiyeti'ne gtrmştir. Milletler Cemiyeti bölgede halk oylaması yapmak ve toplumsal yapıyı tespit etmek için bir komisyon oluşturmuştur.

Türkiye 23 Eylül 1924'te Milletler Cemiyeti'ne başvurarak İngiliz uçaklarının Türk askeri mevzilerini bombaladığını belirtmiştir. Ayrıca İngilizlerin, Hakkari'de yaşayan Nasturileride kışkırtarak isyana (7 Ağustos 1924) teşvik ettiklerini ve İngilizlerin Nasturilere hava desteği sağladıklarını belirtmiřtir²⁹. Bunun zerine Milletler Cemiyeti, Brüksel Hattı denilen geçici bir sınır belirlemiştir. Milletler Cemiyeti faaliyetleri devam ederken, 1925 yılında şeyh Sait liderliğinde dört ay süren isyan, Komisyon raporuna Türkiye'nin aleyhinde bir gelişme olarak geçmiştir. Komisyon 1925'te hazırladığı raporda, Kürtlerin geleceklere konusunda karar verebilecek yetiye sahip olmadıkları gerekçesiyle plebisit'in yapılmadığını, fakat Musul bölgesinde, İngiltere'nin iddiası gibi Irak yönetiminin hukuki bir hakkının bulunmadığını belirtmiřtir³⁰. Milletler Cemiyeti rapora rağmen, 16 Aralık 1925 tarihinde, Bürüksel hattını esas kabul ederek Musul'u Irak'a bırakan kararı almıřtır³¹. Bu kararın çıkmasında, İngiltere'nin Milletler Cemiyeti'nin asli, kurucu ve en etkin yesi olması, Türkiye'nin henüz

---

²⁶ Edmonds, C. J. (2003). *Kürtler Türkler ve Araplar: Kuzey-Doğu Irak'ta Siyaset, Seyahat ve İnceleme (1919-1925)*. ev. S. şengül, S. R. şengül. İstanbul: Avesta Yayınları, 496.

²⁷ Krkoğlu, . (1978). *Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, 292.

²⁸ Meray, S. L. (1978). *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 350.

²⁹ ke, M. K. (1987). *Musul Meselesi Kronolojisi: 1918-1926*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 254.

³⁰ şimşir, B. N. (2004). *Türk-İrak İlişkilerinde Türkmenler*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 61-63.

³¹ Kayar, M. (2003). *Türk Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları, 17.

Zülfü Dağdeviren

Türkiye ile Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi Arasında Siyasi İlişkiler: Devlet-Hükümet İlişkileri

üye olmayışı, Şeyh Sait isyanının bastırılma yöntemi, Türk-Kürt birlikteliği iddiasını zayıflatması etkili olmuştur³². Türkiye yeni bir savaşın başlamaması için, İngiltere ile görüşmelere başlamak zorunda kalmıştır. 5 Haziran 1926 tarihli Ankara Antlaşmasıyla bugünkü Türkiye-Irak sınırı kesin olarak belirlenmiş, Musul, İngiliz mandasına bırakılmıştır³³. Ankara Antlaşması, Kürtlerin yaşadığı toprakların düşmana teslim edilmesi olarak yorumlanmıştır³⁴.

Fakat Türkiye'nin, Özdemiş Bey aracılığıyla Berzenci'ye destek vermesi Ankara Antlaşmasına kadar TBMM'de yapılan görüşmeler, bölge için yapılan çabalar bu yorumu gölgelemektedir. İKB, İngiltere'nin mandası olan Irak'a bırakıldıktan sonra Türkiye bölgeyle uzunca bir süre ilişki kurmamıştır³⁵.

Kimliği inşa eden pratikler, toplumların ulus olma sürecinde olgunlaşmaktadır³⁶. Kimliği inşa eden pratik ve tarihi olayların belkide en önemlisi bağımsızlık savaşlarıdır. Bu bağlamda Türkiye'nin devlet kimliğinin inşasında en önemli dönüştürücü olay İstiklal Harbidir. Cumhuriyet yönetimi, bu dönemde milliyetçiliği öne çıkararak ülkenin bölünmemesi için diğer var olan bütün kimlikleri öteki kabul etmiştir³⁷. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra "batıcı ve statükocu" bir dış politika yaklaşımı benimsenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını korumak amacıyla yöneticilerin bu politika yaklaşımı sorgulanabilir değildir. Çünkü birçok ölüm kalım savaşı yaşamış subayların içinde yer aldığı Cumhuriyet yönetimi, savaşların derin yıkıcılığını tecrübe ettikleri için mevcut durumun muhafazasına karar vermişlerdir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Gazi Mustafa Kemal, kendisini Batının modern yanlarını benimseyen tarafta konumlandırmış ve Osmanlı döneminde

---

³² Şimşir, B. N. (2004). *Türk-Irak İlişkilerinde Türkmenler*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 63.

³³ Dalar, M. (2016). *Tarihsel, Siyasal ve Hukuksal Perspektifiyle Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi*. Bursa: Aktüel Yayınları, 76-77.

³⁴ Bozarslan, H. (2006). "Türkiye'de Kürt Milliyetçiliği: Zımnî Sözleşmeden Ayaklanmaya (1919-1925)". *İmparatorluktan Cumhuriyete, Türkiye'de Etnik Çatışma*. Der. E. Jan Zürcher. İstanbul: İletişim Yayınları, 106-108.

³⁵ Ögür, B., Baykal, Z., Balcı, A. (2014). "Kuzey Irak-Türkiye ilişkileri: PKK, Güvenlik ve İşbirliği". *Sakarya ÖRMER Rapor*, 2014(1), 9.

³⁶ Bloom, W. (1990). *Personal Identity, National Identity and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press, 55.

³⁷ Efeğil, E. (2012). "Türk Dış Politikasında Siyasal Kültürün Etkisi: Kemalist Siyasal Kültürün Evrimleşmesi". *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 5(10), 194.

başlayan Batılılaşma yaklaşımını benimsemiřtir³⁸. Osmanlı'nın parçalanarak yok edililişine zemin hazırlayan tüm yapı ve kurumları kaldıran bir devrim yapmıřtır³⁹. Osmanlı Devleti'ni parçalanmaya götürdüğüne inanılan İslami kimlikten vazgeçilerek, Anadolu'da yeni bir vatandaşlık kimliğı inşa edilmeye çalışılmıştır. Batıcılık, Osmanlı döneminde çöküşü durdurmak, Cumhuriyet'in kurulmasıyla bağımsızlığı desteklemek için uygulanmıřtır⁴⁰. Cumhuriyet yönetiminin ontolojik kimliğinin özü Batı medeniyetidir. Bu yüzden Cumhuriyet yönetimi, Batı medeniyetinin pratiklerini kimlik inşa sürecinde benimseyerek içselleřtirmiřtir⁴¹. Kurucu kadronun IKB'yi, kimliğı üzerinden ötekileştirmesi ve bölgenin İngiltere mandaterliğinde olması ilişkilerin gelişmesini engellemiřtir⁴².

Türkiye, Irak ve İran'ın 1937'de bölgesel ittifak (Sadabat Paktı) anlaşması yapmalarının temel nedenleri; uluslararası tanınma ihtiyacı ve Kürtlerin üç devlet tarafındanda bir tehdit olarak algılanmasıdır⁴³. Türkiye'nin doğuya sırtını dönme politikası ile 1926 yılından sonra bölge ile ilişkileri tamamen kopmuştur. 1938'den 1950'ye kadar Cumhurbaşkanı olan İnönü, Atatürk dönemi dış politika prensiplerini devam ettirmiřtir⁴⁴. 1960-1983 yılları arasında dış politika askeri vesayetle yönlendirilmiştir. Tanzimat'la başlayan dış politikanın temel paradigması Batılılaşma, Osmanlıda Batıyı taklit etme, Cumhuriyet kurulduktan sonra Batıya dâhil olma, sonraki dönemde eşit düzeyde kabul edilme çerçevesinde uygulanmıřtır⁴⁵. Atatürk'ün ölümünden Özal hükümetine kadar, IKB'yle ilişkiler adına bazı girişimlerde bulunulmuş, ancak yapısal eksiklikler nedeniyle başarılı olunamamıştır.

---

³⁸ Yeğen, M. (2009). "Kemalizm ve Hegemonya". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 2*. Der. A. İnel. İstanbul: İletişim Yayınları, 56.

³⁹ Okyar, O. (1984). "Ataturk's Quest For Modernism". *Ataturk And Modernization Of Turkey*. Ed. J. M. Landau. Leiden: Westview Press, 51.

⁴⁰ Murinson, A. (2006). "The Strategic Depth Doctrine of Turkish Foreign Policy". *Middle Eastern Studies*, 42(6) 945.

⁴¹ Kürkçüoğlu, Ö. (1972). "Türkiye'nin Arap Orta Doğusu'na Karşı Politikası". *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Yayınları*, 340(1), 60.

⁴² Fuller, G. E. (2008). *Yükselen Bölgesel Aktör Yeni Türkiye Cumhuriyeti*. Çev. M. Acar. İstanbul: Timaş Yayınları, 46.

⁴³ Akdevelioğlu, A., Kürkçüoğlu, Ö. (2001). "Ortadoğu'yla İlişkiler". *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I*. Ed. B. Oran. İstanbul: İletişim Yayınları, 366.

⁴⁴ Kösebalaban, H. (2013). *Türk Dış Politikası: İslam, Milliyetçilik ve Küreselleşme*. Çev. H. İnaç. Ankara: BigBang Yayınları, 142.

⁴⁵ Birdişli, F. (2016). *Dış Politikada Yöntem ve Türk Dış Politikası*. Kahramanmaraş: Sakınmaz Ofset, 87.

Zülfü Dağdeviren

Türkiye ile Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi Arasında Siyasi İlişkiler: Devlet-Hükümet İlişkileri

Bölge ile ilişkilerin başlaması PKK terör örgütünün IKB'de kamplar kurmasıyla başlamıştır⁴⁶. Türkiye'de 1983 yılında yapılan genel seçimlerde Anavatan Partisi (ANAP) iktidara gelmiştir. Özal bu dönemde kararlı liderlik ve uyumlu bir dış politika stratejisi izlemiştir⁴⁷. ANAP, muhafazakâr liberal politik kimliği benimsemiştir. Özal bunu politik liberal muhafazakârlığın güçlü bir motifine, "millete inanmak" şiarına dayandırmıştır⁴⁸.

İnşacı teoriye göre, dış politika analizi kimlik ile başlamalı, çıkar ve dış politikaya yönelmelidir⁴⁹. İnşacılar göre kimlikler çıkarları, çıkarlarda eylemleri belirlediği için dış politikayı açıklamak için devletin kimliğine odaklanılmalıdır⁵⁰. Özal, bu bağlamda, dış politikada Müslümanları dışlayan devlet kimliğini eleştiren yeni bir söylem içine girmiştir. Bu yeni Osmanlıcılık yaklaşımı⁵¹, ulusal çıkarları kimlik temelinde tanımlayan yeni perspektif sunmuştur. Yeni Osmanlıcılık, ırk ve dilden ziyade tarih ve İslam kimliği paydasında eleştirel bir dille inşa edilmiştir⁵².

ANAP döneminde, Türk dış politikasının karar alma mekanizmalarında önemli değişimler yaşanmıştır. Dışişleri Bakanlığı'nın yürüttüğü birçok konu Dışişleri Bakanlığı'ndan alınarak ya başka bakanlıklara verilmiştir yada doğrudan Başbakanlığa bağlanmıştır⁵³. Bu dönemde Özal'ın liderliğinde, dış politikada başarının ekonomik ilişkiler ile elde edilebileceği düşüncesi hâkim olmaya başlamıştır. Bu çerçevede Özal'ın yurt dışı gezilerinin birçoğunu, iş adamı ve ekonomik kuruluş temsilcileri ile gerçekleştirmesi bu düşüncenin pratikteki uygulaması olarak algılanmıştır. Özal ekonomik ilişkilerde yaşanacak gelişmelerin siyasal ilişkilerde olumlu yönde etkileyeceğini savunmuştur⁵⁴. Bu

---

⁴⁶ Balcı, A. (2014). "Enerji'sine Kavuşan Komşuluk Türkiye-Kürdistan Bölgesel Yönetimi İlişkileri". *SETA Analiz*, 97(1), 7.

⁴⁷ Hale, W. (2003). *Türk Dış Politikası 1774-2000*. Çev. P. Demir. İstanbul: Mart Matbaası, 164.

⁴⁸ Öniş, Z. (2004). "Turgut Ozal and His Economic Legacy: Turkish Neo-Liberalism in Critical Perspective". *Middle Eastern Studies*, 40(4), 120.

⁴⁹ Wendt, A. (1999). *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 193.

⁵⁰ Reus-Smit, C. (2013). "Konstrüktivizm". *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. Ed. Andrew Linklater, Scott Burchill. Çev: Ali Aslan, Muhammed Ali Ağcan. İstanbul: Küre Yayınları, 290.

⁵¹ Balcı, A. (2015). *Türkiye Dış Politikası. İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*. İstanbul: Etkileşim Yayınları, 184.

⁵² Yavuz, T. (1993). *ABD'nin Kürt Kartı*. İstanbul: Milliyet Yayınları, 23-24.

⁵³ Gönübol, M. (1996). "1983-1990 Dönemi: Türkiye'nin 1980'li Yıllardaki Dış Politikasının Bir Değerlendirmesi". *Olaylarla Türk Dış Politikası (1915-1995)*. Der. M. Gönübol. Ankara: Siyasal Kitabevi, 627-628.

⁵⁴ Sönmezoglu, F. (2006). *II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası*. İstanbul: Der Yayınları, 386-387.

yapısal paradigma değişikliği sonucunda IKB ile ilişkilerin geliştirilmesine karar verilmiştir.

1990'larda uluslararası ortamın en önemli gelişmesi Sovyetler Birliği'nin dağılmasıdır. Bu durum tüm dünya açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. Ortaya çıkan bu değişiklik bölge ülkeleri kadar bölge politikalarına önem veren dünyanın başat aktörlerinde bu bölgeye ilgi göstermesine sebep olmuştur⁵⁵. İnşacılara göre, Soğuk Savaşın son bulması kuralları devletler tarafından inşa edilen uluslararası sistemin değişmez olmadığını ortaya koymuştur⁵⁶. Ortaya çıkan kırılma ile birlikte uluslararası sistem iki kutuplu düzenini yitirmiş, çok merkezli ilişki kalıplarının iç-içe geçtiği bir yapıya dönüşmüştür⁵⁷. Soğuk Savaş sonrasında bölgesel ve küresel ölçekte yayılma gösteren etnik veya dini kimliklere dayalı ayrılıkçı çatışmalar, uluslararası politikanın bir unsuru olmaya başlamıştır⁵⁸. Soğuk savaşın sona ermesiyle Türkiye'nin NATO içinde stratejik konumu tartışılmaya başlamıştır. Ayrıca Avrupa kimliğinin, belli değerler ilkeler ve normlar temelinde yeniden ve daha dar tanımlanması üzerine Türkiye'nin Avrupalı kimliği sorgulanmaya başlamıştır. Bu nedenle Türkiye'nin Avrupa Topluluğuna katılma talebi olumlu karşılık bulmamıştır⁵⁹. Özal Türkiye'nin bu şekilde önemsizleştirilmesinin sakıncalarını gördüğü için bunun aksini ispat edecek etkili politikalar geliřtirmiştir⁶⁰. Irak 1990 yılında Kuveyt'i işgal etmiştir. Özal, Türkiye'nin Batı ittifakı içerisindeki öneminin azaldığı uluslararası düşünceyi değiştirmek için bu işgalde uluslararası yapının yanında yer alarak Saddam karşıtı bir dış politika izlemiştir. Bu sayede hem Türkiye'nin stratejik önemini uluslararası yapıda kanıtlayabilecek, hemde Saddam devrildikten sonra

---

⁵⁵ Kırımlı, M. (2001). "Soğuk Savaş Sonrası Bağımsız Türk Cumhuriyetlerine Yönelik Türk Dış Politikası". *21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası*. Der. İ. Bal. İstanbul: Alfa Yayınları, 359.

⁵⁶ Karacasulu, N. (2012). "Uluslararası İlişkilerde İnşacılık Yaklaşımları". *Uluslararası İlişkilerde Postmodern Analizler-1, Kimlik, Kültür, Güvenlik ve Dış Politika*. Der. T. Arı. Bursa: MKM Yayınları, 112.

⁵⁷ Sönmezoglu, F. (2006). *II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası*. İstanbul: Der Yayınları, 468.

⁵⁸ Akbaş, Z., Düzgün, Z. A. (2012). "Libya'daki Arap Baharı'na Yönelik Türk Dış Politikasına Konstrüktivist Bir Yaklaşım". *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(2), 62.

⁵⁹ Küçük, M. (2015). "Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık". *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. Ed. R. Gözen. İstanbul: İletişim Yayınları, 373.

⁶⁰ Gözen, R. (2000). *Amerikan Kıskaçında Dış Politika, Körfez Savaşı-Turgut Özal ve Sonrası*. Ankara: Liberte Yayınları, 135.

Zülfü Dağdeviren

Türkiye ile Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi Arasında Siyasi İlişkiler: Devlet-Hükümet İlişkileri

bölgenin yeniden yapılanmasında etkin bir rol üslenebilecekti⁶¹. Özal, Türkiye'nin Ortadoğu'da Batı'nın kalesi olma statüsünü vurgulamasının ve tıpkı Menderes'in Kore'ye asker göndererek Türkiye'nin NATO üyeliğini sağlama alması gibi, AB'ne girişini zorlamanın bir yolu olarak görmüştür⁶². Özal, bu maksatla Türkiye'nin Batı dünyasında önemini kanıtlayabilmek amacıyla uluslararası sistemin yanında yer almıştır⁶³.

BMGK'nin, 661 numaralı kararı ile Irak'ın her türlü petrol ihracatı yasaklanmış, ekonomik yaptırım ve silah ambargosu uygulanmıştır. Özal, Kerkük-Ceyhan hattı üzerinden petrol sevkiyatını durdurmuştur. Türkiye daha sonra Irak sınırına asker sevk etmiş ve NATO üslerinin ABD uçaklarınca kullanımına izin vermiştir. BMGK'nde, Irak'ın 15 Ocak 1991 tarihine kadar işgal ettiği Kuveyt'ten çekilmemesi durumunda güç kullanılmasına karar verilmiştir (Davis, 2006: 147). Irak'ın askeri birliklerinin Kuveyt'ten çıkmaması üzerine 17 Ocak'ta uluslararası koalisyonun, hava saldırısına geçmesiyle Körfez Savaşı başlamıştır. Irak'ın stratejik hedefleri uçaklar tarafından bombalanmış, 24-28 Şubat tarihleri arasında gerçekleştirilen ve "Çöl Fırtınası" adı verilen kara harekâtı ilede Kuveyt'teki Irak birlikleri imha edilmiş ve çok sayıda Irak askeri esir alınmıştır⁶⁴. BMGK, belirlediği ateşkes koşullarında, Irak-Kuweyt sınırına BM gözlemcilerinin yerleştirilmesine, meydana gelen kayıplardan Irak'ın sorumlu tutulmasına karar vermiştir⁶⁵. Irak, Körfez ülkelerini tehdit edemeyecek kadar zayıflatılmış, fakat İran'a karşı bir güç boşluğu yaratmayacak kadarda güçlü bırakılmıştır⁶⁶.

Özal, bürokratların savunmacı bir refleksle hareket etmelerini eleştirmiş ve Türkiye'nin geleneksel "bekle gör" dış politikasının dışına çıkarak aktif bir dış politika izlemiştir. Özal'ın izlediği politikanın parametreleri; ABD'nin yanında yer alarak bölgesel kural inşa sürecine katılarak, Türkiye lehine sonuçlar elde etmek ve Saddam sonrası oluşacak otorite boşluğunu Türkiye'nin doldurmasını

---

⁶¹ Çandar, C. (2013). "Turgut Özal Twenty Years After: The Man and the Politician", *Insight Turkey*, 15(2), 32.

⁶² Zürcher, E. J. (1995). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. Çev. Y. Saner. İstanbul: İletişim Yayınları, 440.

⁶³ Gözen, R. (2000). *Amerikan Kısılcığında Dış Politika, Körfez Savaşı-Turgut Özal ve Sonrası*. Ankara: Liberte Yayınları, 255.

⁶⁴ Marolda, E. J., Schneller, R. J. (2001). *Shield and Sword: The United States Navy and the Persian Gulf War*. Washington: Government Reprints Press, 47.

⁶⁵ Kaya, İ. (2001). "11 Eylül saldırıları ve sonrası: Uluslararası Hukukta Askeri Müdahale". *Strateji Dergisi*, 3(1), 102-107.

⁶⁶ Bard, E. O.N. (1996). "The United States And The Middle East: Contiuity And Change". *US Foreign And Strategic Policy İn The Post-Cold War Era*. Ed. H. Wierda. USA: Greenwood Press, 123.

sağlamaktı. Güvenlikte bölgeselleşme; Soğuk Savaş sonrasında küreselleşmesinde etkisiyle uluslararası yapının yeniden şekillenmesi nedeniyle, devletler, kendini korumak, güvende hissetmek ve öz varlığını garanti altına almak için kimliğini ve grup aidiyetini giderek ön plana çıkarmıştır⁶⁷. Çünkü yönetimler, benzer kimlikler arasında kendilerini güvenli, farklı kimlikler arasında ise güvensiz hissederler. Bu bağlamda, İnşacılar kolektif kimlik edinimi ile güvenlik ikileminin aşılacağını belirtmişlerdir⁶⁸. Yönetimlerin temel güvenlik kaygıları, birbirinden ayrı düşünülemez kadar birbirine bağlı olduğu için yönetimler ortaklaşa bir anlayış geliştirip, bölgesel güvenlik anlaşmaları yapmaktadırlar⁶⁹.

Özal, Kürtlerin, Saddam'ın devrilmesinden sonra Irak siyasetinde önemli bir aktör olacağını öngörmüştü. Bu nedenle İKB'deki gelişmeler hakkında birinci elden bilgi sahibi olmak ve PKK'yı diğer Kürt gruplarından izole etmek amacıyla özellikle Barzani ve Talabani'yle diyalog içinde olmak istemiştir⁷⁰. Ayrıca, Saddam'ın PKK ile ittifak kurmasını engellemek istemiştir⁷¹. Bu konuda Özal ile Süleyman Demirel ve askeri bürokrasi arasında fikir ayrılıkları oluşmuştur⁷². Körfez Krizinde Özal'ın aktif tutumuna karşı dönemin Genelkurmay Başkanı, Dışişleri ve Milli Savunma Bakanlarının istifa etmeleri, Türkiye'de dış politika konusunda Özal'ın başat bir aktör olduğu kanaatini destekler nitelikteki gelişmelerdir⁷³. Özal buna rağmen bürokratların direnmeleriyle karşılaşmıştır.

İnşacılar yapının aktörler aracılığıyla yeniden üretildiğini ve dönüşüme uğradığını, aynı zamanda sosyal bir ortam olan yapısında aktörleri dönüştürdüğünü ve onlara belli kimlikler kazandırdığını ileri sürmüştür. İnşacılar göre, yapı ve aktör sürekli karşılıklı bir etkileşimle birbirini inşa etmektedir⁷⁴. Bu bağlamda, Türkiye'yi bölgede kurulan diğer devletlerden farklı kılan ve edilgen bir dış politika izlemesine izin vermeyen temel unsur tarihi

⁶⁷ Falk, J. (2004). "Ferdinand Tönnies". Çev. L. Körükmez. *Muhafazakâr Düşünce*, 1(2), 49-50.

⁶⁸ Adler, E., Barnett, M. (1998). *Security Communities*. Cambridge: Cambridge University Press, 59.

⁶⁹ Hettne, B. (2008). "Teori ve Pratikte Güvenliğin Bölgeselleşmesi". *Uluslararası İlişkiler*, 5(18), 87-88.

⁷⁰ Aykan, M. B. (1996). "Turkey's Policy in Northern Iraq, 1991-95". *Middle Eastern Studies*, 32(4), 347.

⁷¹ Hale, W. (2003). *Türk Dış Politikası 1774-2000*. Çev. P. Demir. İstanbul: Mart Matbaası, 329-330.

⁷² Gözen, R. (2003). "Turgut Özal ve Körfez Savaşı: İdealler ve Gerçekler Açmazında Dış Politika", *Kim Bu? Özal, Siyaset, İktisat, Zihniyet*, Der. İhsan Sezal ve İhsan Dağı. İstanbul: Boyut Kitapları, 324-325.

⁷³ Sönmezoglu, F. (2006). *II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası*. İstanbul: Der Yayınları, 493.

⁷⁴ Wendt, A. (1995). "Constructing International Politics". *International Security*, 20(1), 71-72.

Zülfü Dağdeviren

Türkiye ile Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi Arasında Siyasi İlişkiler: Devlet-Hükümet İlişkileri

geçmiş ve coğrafi konumudur. Türkiye, yapısal değişimle edindiği gücünü kullanarak bölgede yaşanan krizlere aktif bir politikayla katılarak yapıyı dönüştürmeye çalışmıştır.

Talabani'nin ABD ziyaretinde bulunduğu ve IKB'de bir Kürt devleti kurulacağı yönünde söylentilerin olduğu bir dönemde Özal, Genelkurmay ve MİT'in bilgisi dışında, 20 Şubat 1991'de Barzani ve Talabani ile iletişime geçerek görüşme talebini dile getirmiştir. Bunun üzerine, 8 Mart 1991'de Ankara'ya gelen Celal Talabani ve Muhsin Dizayi (KDP temsilcisi) bürokratlarca karşılanmıştır⁷⁵.

İnşacılığa göre ötekine karşı ortak hareket etmek, aktörlerin ortak bir kaderi paylaşma derecesinide artırır. Ulusların kimliğinin ortak paydalarda inşa edilmesi heterojenliği azaltacağından "onların" bizlerden farklı olduğunu varsayan kimliklerin gerekçelerinde azaltılmaktadır⁷⁶. Bu bağlamda Özal, kabineyi toplayarak bilgilendirmiş ve Iraklı Kürtlerin, Türkiye vatandaşı Kürtlerle akraba olduğunu, Kıbrıs Türkleri gibi görülmesi gerektiğini ve Türkiye'nin yardımına ihtiyaçları olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Kürt liderlerin Türkiye'nin tarafında yer almalarını sağlamanın gerekliliğini, aksi durumda bölgede Türkiye'nin aleyhine oluşabilecek gruplaşmaların tarafına yönleneceklerini ifade etmiştir. 22 Mart 1991'de, Türkiye ve Kürt yetkilileri görüşmüş, Talabani bu görüşmeyi değerlendirirken, Türkiye'nin, uzun yıllar IKB'de verilen mücadelenin önünde engel oluşturduğunu ve Kürtlerin Türkiye'ye tehdit oluşturmadığını ikna etmek istediklerini belirtmiştir. Daha sonra Özal, Haziran 1991'de, Talabani ile Ankara'da doğrudan görüşmüştür⁷⁷.

7 Mart 1991'de Kürtler halkın büyük katılımıyla IKB'de ayaklanmıştır⁷⁸. Kürtler 14 Mart'ta IKB'nin büyük bir bölümüne hâkim olmuş ve 21 Mart'ta Kerkük'ü ele geçirmiştir⁷⁹. Saddam Kürtlere karşı toplu bir imha girişiminde bulunmuştur⁸⁰. Saddam güçleri ayaklanmayı aşırı şiddet kullanarak bastırmaya çalışmış ve çoğu

---

⁷⁵ Birand, M. A., Yalçın, S. (2007). *The Özal, Bir Davanın Öyküsü*, İstanbul: Doğan Kitapçılık, 464.

⁷⁶ Wendt, A. (2013). "Anarşi Devletler Ne Anlıyorsa Odur: Güç Politikalarının Sosyal İnşası". *Uluslararası İlişkiler*, 10(39) 3-10.

⁷⁷ Birand, M. A., Yalçın, S. (2007). *The Özal, Bir Davanın Öyküsü*, İstanbul: Doğan Kitapçılık, 464.

⁷⁸ Yavuz, T. (1993). *ABD'nin Kürt Kartı*. İstanbul: Milliyet Yayınları, 141-147.

⁷⁹ Galbraith, P. (2007). *Irak'ın Sonu: Ulus Devletlerin Çöküşü mü?*. Çev. M. M. İnceyan. İstanbul: Doğan Kitap, 49.

⁸⁰ Gunter, M. M. (1993). "A de facto Kurdish State in Northern Iraq". *Third World Quarterly*, 14(2), 295-305.

sivil olmak üzere yirmi bin Kürt öldürülmüřtür⁸¹. Saddam'ın saldırılarına ABD'nin müdahale etmemesi ayaklanmanın başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olmuřtur⁸².

Irak birliklerinden kaçan yaklaşık iki milyon Kürdün Türkiye ve İran sınırlarına yığılmaları, olayın insani boyutunu öne çıkaran kitlesel bir mülteci krizine dönüşmüřtür⁸³. Türkiye 5 Nisan'da sınırı açmış ve yüz binlerce insan Türkiye'ye sığınmıştır. Geri kalanı sınıra yakın dağlarda güç koşullarda bekletilmiştir⁸⁴. Bu durumdan olumsuz etkilenen Türkiye, önlem almak, Kürtlere yardım etmek ve mülteci krizini çözmek amacıyla koalisyon ülkeleriyle görüşmelere başlamıştır. BM'den Irak'a baskı yapmasını ve mülteciler için İKB'de Güvenli Bölge oluşturulmasını talep etmiştir⁸⁵. Özal'ın amacı, sığınmacıların Türkiye'den Irak'a geri dönmesini garantiye almak, mülteciler için güvenli bölgeler oluşturmak ve insani yardımların, Irak topraklarında BM gözetimi altında yapılmasını sağlamaktı. Özal, ABD ve BM ile yaptığı diplomatik girişimler neticesinde, BM'nin 688 sayılı kararını oluşturacak metni hazırlatmıştır. BMGK'ne sunulan 688 sayılı kararın kabul edilmesiyle Irak'ta Kürtlerin yaşadıkları bölge güvenlik altına alınmıştır⁸⁶. Özal'ın talebiyle, ABD sınırın her iki tarafında bulunan mültecilere yardım amaçlı Huzur Sağlama Operasyonunu başlatmıştır⁸⁷.

Ayrıca 36. paralelin kuzeyindeki bölgenin, hava sahası Irak Hava Kuvvetlerine yasaklanmıştır⁸⁸. İKB'nin tümünü içeren Güvenli Tampon Bölge oluşturulmuřtur⁸⁹. 19 Nisan 1991'da Irak Hükümeti ile Kürtler arasında bir ateşkes sağlanmış ve görüşmeler başlamıştır. Saddam ve Kürtlerin bu görüşmesi

---

⁸¹ Pollack, K. (2002). *The Threatening Storm*. New York: Random House, 51.

⁸² Ballı, R. (1992). *Kürt Dosyası*. İstanbul: Cem Yayınları, 439.

⁸³ Pollack, K. (2002). *The Threatening Storm*. New York: Random House, 47.

⁸⁴ Arı, T. (2004). *Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*. İstanbul: Alfa Yayınları, 55.

⁸⁵ Oran, B. (1998). *Kalkık Horoz, Çekiç Güç ve Kürt Devleti*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 55-56.

⁸⁶ Charountaki, M. (2012). "Turkish Foreign Policy and the Kurdistan Regional Government". *Perceptions, Winter*, 17(4), 187.

⁸⁷ Oran, B. (1998). *Kalkık Horoz, Çekiç Güç ve Kürt Devleti*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 65-67.

⁸⁸ Yeşilbursa, B. K. (2009). "Geçmişten Günümüze Irak Meselesi". *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(Özel Sayı-II), 1328.

⁸⁹ Yavuz, T. (1993). *ABD'nin Kürt Kartı*. İstanbul: Milliyet Yayınları, 225-226.

Zülfü Dağdeviren

Türkiye ile Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi Arasında Siyasi İlişkiler: Devlet-Hükümet İlişkileri

muhalliflerce eleştirilmiş, ABD'ninde görüşmelerden rahatsızlık duyduğunu ifade etmesi üzerine görüşmeler bir sonuç alınmadan kesilmiştir⁹⁰.

Huzur Operasyonunun görev süresi Temmuz 1991'de sona ermiş, Türkiye'ninde içinde yer aldığı, Çekiç Güç olarak adlandırılan yeni bir görev gücü kurulmuştur. Temmuz 1991'de Çekiç Güç Türkiye'ye kaydırılmıştır⁹¹. Çekiç Güç'ün hava gücü Özal'ın isteğiyle İncirlik hava üssüne, kara gücü Zaho'da konuşlandırılmıştır⁹². İncirlik ile Zaho irtibatını sağlamak için Pirinçlik'te (Diyarbakır) bir kuvvet bulundurulmuştur (Brown, 1999: 38). Saddam, Ekim 1991'de Kürtler üzerindeki baskıyı artırmak amacıyla ve bölgede iç karışıklığa neden olacağını ve daha az maliyetli bir yöntemle isteklerini kabul ettirebileceğini düşünerek, bölgede bulunan tüm kamu personelinin çekilmesini istedi⁹³. Saddam'ın düşüncesinin aksine, Özal ve Bush'un desteğiyle, Kürtler, kazandıkları bu fiili egemenliği kurumsallaştırarak kamu idare eksikliğini doldurmak için geçici idari bir yapı oluşturmuştur. Irak merkezi yönetiminin hiçbir etkisinin kalmadığı bölgede 17 Mayıs 1992'de seçimlere gidilmiş ve Parlamento kurulmuştur (David ve Phillips, 2008: 112). Yapılan seçime PKK'ya bağlı Kürdistan Özgürlük Partisi'nin (PAK) seçimlere katılması engellenmiştir. Irak Milli Türkmen Partisi (IMTP) ise "bu seçime yalnız Kürdistan vatandaşları katılabilir" koşulunun bulunması nedeniyle seçimlere katılmamıştır⁹⁴. Kürt liderler seçim sonucunda Kürtlerin kendi geleceğini belirleme hakkını kullanmadaki yeterliği gösterdiğini, belirtmişlerdir⁹⁵. Bu süreçte İKB'de oluşan güvenli alanda Kürtlere otonom bir yapı kurma fırsatı vermiştir⁹⁶. Temmuz 1992'de Mesud Barzani ve Celal Talabani, Turgut Özal'ın daveti üzerine Türkiye'ye gelmiştir⁹⁷. Özal bu görüşmede, KDP ile KYB'nin Ankara'da büro açmalarına izin vermiş ve Kürt liderlere diplomatik

⁹⁰ McDowall, D. (2004). *Modern Kürt Tarihi*. Çev. N. N. Domaniç. Ankara: Doruk Yayıncılık, 276-278.

⁹¹ Oran, B. (1998). *Kalkık Horoz, Çekiç Güç ve Kürt Devleti*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 81-98.

⁹² Gözen, R. (2003). "Turgut Özal ve Körfez Savaşı: İdealler ve Gerçekler Açmazında Dış Politika", *Kim Bu? Özal, Siyaset, İktisat, Zihniyet*, Der. İhsan Sezal ve İhsan Dağı. İstanbul: Boyut Kitapları, 332-333.

⁹³ Bengio, O. (1996). "Irak'ın Toprak Bütünlüğü Tehdit Altında". *Avrasya Dosyası (Kuzey Irak Özel)*, 3(1), 64-65.

⁹⁴ Gunter, M. M. (1993). "A de facto Kurdish State in Northern Iraq". *Third World Quarterly*, 14(2), 299.

⁹⁵ Gunter, M. M. (1993). "A de facto Kurdish State in Northern Iraq". *Third World Quarterly*, 14(2), 302-303.

⁹⁶ Dalar, M. (2016). *Tarihsel, Siyasal ve Hukuksal Perspektifiyle Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi*. Bursa: Aktüel Yayınları, 113.

⁹⁷ Gözen, R. (2000). *Amerikan Kıskaçında Dış Politika, Körfez Savaşı-Turgut Özal ve Sonrası*. Ankara: Liberte Yayınları, 10,

pasaport vermiřtir⁹⁸. IKB Meclisi 4 Ekim 1992'de "Kürt Federe Devleti"ni ilan etmiş, özerk bölgenin, Irak merkezi yönetimine bağlı olduğunu açıklamıřtır⁹⁹. Barzani, bu kararın bağımsızlık ilanı değil, "Kürtlerin kendi kaderlerini tayin hakkının birleşik, demokratik ve bağımsız bir Irak içinde korunması amacıyla federal sistemin benimsemesi" olduğunu ifade etmiřtir¹⁰⁰. İnşacılar göre yapının değişmesi için kolektif kimliğin oluşturulması gerekir¹⁰¹. Yapı, aktör eylemleri sonucu oluştuğu için değişime açıktır. Eylemler yapıyı dönüştürüp yeniden inşa edebilir¹⁰². Özal'ın Kürt liderlerle diyalogu sayesinde kolektif bir biz kimliği oluşturulmuş, yeni inşa edilen bu kimlik söylem ve eylemlerde görülmüştür.

Körfez Savaşı'ndan sonra PKK bölgede üçüncü güç olmuştur. 1992'de PKK ile iki partinin içinde yer aldığı Irak Kürdistan Cephesi'nin arası açılmıştır. PKK, Türkiye'den Irak'a giden araçlara ambargo koymuş, bunun sonucunda Habur'da kamyonlar birikmiş mallar çürümeye başlamıştır. PKK bu ambargoyu Kürt çevrelerden gelen baskı sonucu 18 Ağustos'ta bitirmek zorunda kalmıřtır¹⁰³. Orgeneral Eşref Bitlis IKB'ye giderek Selahattin kentinde Barzani ve Talabani ile görüşmüştür. Talabani, Bitlis'e "Biz size Özbek ve Kırgızlardan daha yakınız. Birinci Dünya Savaşı'nda bütün azınlıklar Osmanlıya ihanet ederken Kürtler etmemiştir. Kıbrıs Türk Federe Devleti ne ise bizde oyuz. PKK'dan bizde rahatsızsınız siz kuzeyden gelin bizde güneyden örgütü imha edelim" demiřtir¹⁰⁴. Görüşme sonucunda IKB'nin belirli kentlerine Türk Özel Kuvvet timlerinin yerleştirilmesine ve bölgede ortak bir PKK operasyonu düzenlenmesine karar verilmiştir. 2 Ekim 1992'de KDP ve KYB peşmergeleri Hakurk kampına

---

⁹⁸ Gunter, M. M. (1997). "The Foreign Policy of Kurds". *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, XX(3), 7-11.

⁹⁹ Gunter, M. M. (1993). "A de facto Kurdish State in Northern Iraq". *Third World Quarterly*, 14(2), 295.

¹⁰⁰ Dağlı, F. (1994). *Birakuji: Kürtlerin İç Savaşı*. İstanbul: Belge Yayınları, 97-100.

¹⁰¹ Wendt, A. (1999). *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 338.

¹⁰² Dessler, D. (1989). "What is at Stake in the Agent-Structure Debate?". *International Organization*, 43(1), 459.

¹⁰³ Öznur, H. (2003). Cahşların Savaşı, Kuzey Irak Kürt Hareketi ve Musul-Kerkük Meselesi. Ankara: Altınküre Yayınları, 493-516.

¹⁰⁴ Öznur, H. (2003). Cahşların Savaşı, Kuzey Irak Kürt Hareketi ve Musul-Kerkük Meselesi. Ankara: Altınküre Yayınları, 495.

Zülfü Dağdeviren

Türkiye ile Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi Arasında Siyasi İlişkiler: Devlet-Hükümet İlişkileri

saldırmıştır. Bu çatışmalar siyasi literatüre "Güney Savaşları" olarak girmiştir¹⁰⁵. PKK yenilgiye uğramış ve Irak Kürdistan Cephesi'nden ateşkes istemiştir¹⁰⁶.

Sürdürülebilir etkili bir dış politika için yöneticiler, iç politikada halkın desteğine ihtiyaç duyarlar. Halkın desteğini alamayan kendi toplumuyla bütünleşemeyen ve gücünü milletinden almayan yönetimler etkili bir dış politika yürütemezler¹⁰⁷. Bu bağlamda Özal, iç güven problemini çözmek için, Türkiye'nin bir Kürt meselesi¹⁰⁸, olduğunu kabul etmiş ve Türkiye'nin uluslararası ve bölgesel güçlü bir aktör hedefine ulaşmasının önündeki bu engelin çözümüne inanmıştır¹⁰⁹.

Özal, Türkiye'deki Kürt sorununu çözmek için Barzani ve Talabani aracılığıyla Türkiye'ye karşı terör ve şiddet eylemlerini gerçekleştiren PKK örgütünü silahlı eylemlerden vazgeçirerek onu müzakerelere yöneltmeyi hedeflemiştir¹¹⁰. Bu bağlamda, Özal, Türkiye'nin IKB ile ilişkilerinin daha güçlü bir zeminde ilerlemesi için Türkiye'nin Kürt sorununun çözümüne katkı sağlayacak girişimlerde bulunmuştur. Özal hükümete gönderdiği raporda, ordunun çözüm getirmede, bu sorunun çözümünün siyasi iradeyle olacağını, bu maksatla Kürtlerin varlığı, kimliği ve dilinin kabul edilerek siyasi haklar verilmesini, bunun Türk demokrasisine katkı sağlamakla beraber PKK'nın toplumsal desteğinin azalacağını belirtmiştir. Ayrıca Özal, GAP televizyonunda Kürtçe yayınların yapılmasını, Kürtçe eğitimin serbest bırakılmasını savunmuştur¹¹¹.

Kolektif kimlik, beni, biz yapmadır¹¹². Kolektif kimlik oluşumu kimliğin aynı olması değil, kolektif biz hissinin gelişmesi demektir. Kolektif kimliklerin

---

¹⁰⁵ Öznur, H. (2003). Cahşların Savaşı, Kuzey Irak Kürt Hareketi ve Musul-Kerkük Meselesi. Ankara: Altınküre Yayınları, 642-643.

¹⁰⁶ Fırat, M., Kürkçüoğlu, Ö. (2003). "Ortadoğu'yla İlişkiler". *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II: 1980-2001*. Ed. B.Oran. İstanbul: İletişim Yayınları, 558.

¹⁰⁷ Davutoğlu, A. (2004). *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*. İstanbul: Küre Yayınları, 58.

¹⁰⁸ Birand, M. A., Yalçın, S. (2007). *The Özal, Bir Davanın Öyküsü*, İstanbul: Doğan Kitapçılık, 451-481.

¹⁰⁹ Aral, B. (2003). "Özal Döneminde İç ve Dış Siyaset: Süreklilik yada Kopuş". *Kim Bu Özal? Siyaset, İktisat, Zihniyet*. Der. İ. Sezal, İ. Dağı. İstanbul: Boyut Kitapları, 225-227.

¹¹⁰ Lindenstrauss, G., Aksoy, F. (2012). "Turkey and Northern Iraq: Tightening Relations in a Volatile Environment". *Strategic Assessment*, . 15(3), 49-50.

¹¹¹ Bruinessen, M. V. (2013). *Kürdistan Üzerine Yazılar*. Çev. L. Kafadar, S. Somuncuoğlu, B. Peker, H. Turansal, N. Kıracı, L. Keskiner. İstanbul: İletişim Yayınları, 77.

¹¹² Fominaya, C. F. (2010). "Collective Identity in Social Movements: Central Concepts and Debates". *Sociology Compass*, 4(6), 393-394.

temelini “biz” hissi oluşturmakta ve bu, söylemler aracılığıyla inşa edilmektedir¹¹³. Kolektif kimlik, kimlikten vazgeçiş değil kimliği güçlendirmez. Bu kimlik bir “biz” hissi vermekte ve bu bilinç sayesinde, aktif bir ötekine yardım etme eğilimi doğmaktadır. Bu bağlamda İKB'de sağlam bir Kürt varlığının, Türkiye'nin çıkarına olduğunu düşünen Özal, Irak Kürtlerine destek amaçlı politikalar uygulamıştır. Özellikle Cumhurbaşkanlığı döneminde Türkiye, İKB'de inisiyatif sahibi olmuştur.

Ortak dine inanan toplumlar, kolektif kimlik oluşturmada daha başarılıdır¹¹⁴. Özal, Irak Kürtlerinin Türkiye'nin tarihi parçası olduğunu, aynı dine mensup ve daha önemlisi aynı mezhepten olduklarını dile getirip, ülke politikasını onlara yardım ederek ilgilerini, Türkiye'ye yönlendirmek üzerine inşa etmiştir¹¹⁵. Türkiye İKB'de etkin nüfuz sahibi olmak için Kürt liderlerle etkin bir iletişim kurmuş ve istek ve beklentilerini dinlemiştir. Özal'a göre, İKB'de bulunan Kürtler Osmanlı vatandaşıydı. Hiç bir gerçeikle bağdaşmayan sınır nedeniyle dışarıda kalmış ve Türkiye vatandaşı olamamışlardır. Özal'ın bölgede Kürtlerle ilgili sunduğu öneriler, Türkiye içindeki ve bölgedeki Kürtleri harekete geçirmiştir. Birçok Kürt çevre Türkiye'deki ve Irak'taki Kürt meselesinin ancak Özal'la çözüleceğine inanmıştır. Barzani ve Talabani bu dönemde Özal'la sürekli irtibat halinde olmuřtur¹¹⁶. Özal'ın 17 Nisan 1993'te ani ölümüyle, Özal'ın uygulamaya koyduğu politikalar sona ermiřtir¹¹⁷. 1995 ve 1999 genel seçimlerinde hiçbir partinin tek başına iktidarı oluşturabilecek çoğunluğu elde edememesi, Türkiye'nin 1970'li yıllarda tecrübe ettiği kronik iç siyasi istikrarsızlık ile Özal sonrası dönemde güçlü liderlik eksikliği, Türkiye'nin iç politikada yaşadığı en önemli sorun olmuřtur¹¹⁸. Türkiye'de bu iç siyasi koşulların etkisi dış politikayada yansımıştır. Bunun istisnası, İsmail Cem'in, aktif bir dış politikanın yürütülmesinde Özal ile Davutoğlu arasında bir köprü görevi görmesidir.

---

¹¹³ Lebow, R. N. (2008). "Identity and International Relations". *International Relations*, 22 (4), 474.

¹¹⁴ Warner, C., Manfred, W. (2001). "Thinking about the Role of Religion in Foreign Policy: A Framework for Analysis". *Foreign Policy Analysis*, 7(1), 119-121.

¹¹⁵ Gözen, R. (2004). "Kuzey Irak Sorunu". *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*. Ed. İ. Bal. Ankara: Nobel Yayınevi, 787-788.

¹¹⁶ Yıldız, H. (2004). *Büyük Oyun, Irak-Musul-Kerkük Üçgeni*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayımcılık, 251.

¹¹⁷ Hale, W. (2003). *Türk Dış Politikası 1774-2000*. Çev. P. Demir. İstanbul: Mart Matbaası, 192.

¹¹⁸ Hale, W. (2003). *Türk Dış Politikası 1774-2000*. Çev. P. Demir. İstanbul: Mart Matbaası, 196.

Zülfü Dağdeviren

Türkiye ile Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi Arasında Siyasi İlişkiler: Devlet-Hükümet İlişkileri

Özal'ın ölümünden sonraki dönemde, Kürt sorunuyla silahlı mücadele esası vurgulanmıştır. Askeri bürokraside, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da savaş yaşandığını ve bu sorunla askeri yöntemlerle mücadele edileceğini ilan etmiştir¹¹⁹. PKK eylemleri, Ordu tarafından, Cumhuriyet'in ilk yıllarında gerçekleşen Kürt isyanlarına benzetilmiş, bu nedenle konvansiyonel bir yaklaşım benimsenmiş ve bu yaklaşım hatası nedeniyle PKK'nın eylemlerinde önemli bir artış yaşanmıştır¹²⁰. Türkiye'nin IKB politikası bu dönemde askeri bürokrasinin etkili olduğu bir güvenlik perspektifiyle ele alınmış ve bölgede yaşanan gelişmeler önemli bir ulusal güvenlik sorunu olarak algılanmıştır. Bu nedenle ordunun özellikle bu dönemde etkisinin en çok hissedildiği dış politika konularından biri olan IKB'ye yönelik yaklaşımı, "Irak'ın toprak bütünlüğü, PKK ve IKB kaynaklı terörizm, Türkmenler ve Kerkük'ün statüsü" şeklinde sıralanmıştır. IKB'de ortaya çıkan yönetim Türkiye'deki Kürtler açısından çekim merkezi olabilecek, "kötü örnek teşkil edebilecek" bir oluşum olarak yorumlanmıştır¹²¹.

Türkiye'de dış politika yapım sürecinde etkili aktörlerden biri olan ordunun, dış politika üzerindeki etkisi, "milli güvenlik" kapsamına alınabilecek her konuyu yönlendirebilecek, gerektiğinde siyasi iktidarın önüne geçebilecek güce ulaşmıştır¹²². Anayasada hukuki olarak ülkenin dış politika yapımıyla ilgili hiç bir görevi olmayan ordu, daha alt kanunlardan (TSK İç Hizmet Kanunu vb.) dış politikaya müdahale etmeyi meşrulaştırmaya çalışmıştır¹²³. Ordunun dış politikadaki etkisinin büyük ölçüde hissedildiği bu dönemde dış politikayı ilgilendiren konularda askeri yetkililerin açıklama yapmaları alışıldık bir durum haline almıştır¹²⁴. Türkiye'de bu dönemde uygulanan dış politikalar, vizyon eksikliği, stratejik konsept yoksunluğu, Türkiye'nin güvenlik ve dış politika

---

¹¹⁹ Fırat, M., Kürkçüoğlu, Ö. (2003). "Ortadoğu'yla ilişkiler". *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II: 1980-2001*. Ed. B.Oran. İstanbul: İletişim Yayınları, 558.

¹²⁰ Kışlalı, M. A. (1996). *Güneydoğu Düşük Yoğunluklu Çatışma*. Ankara: Ümit Yayıncılık, 167-169.

¹²¹ Oran, B. (2001). "1990-2001: Küreselleşme Ekseninde Türkiye". *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I*. Ed. B. Oran. İstanbul: İletişim Yayınları, 235-236.

¹²² Uzgel, İ. (2004). "Ordu Dış Politikanın Neresinde?". *Türkiye'de Ordu: Bir Zümre, Bir Parti*. Der. A. İnsel, A. Bayramoğlu. İstanbul: Birikim Yayınları, 313.

¹²³ Özcan, G. (2004). "Türkiye Dış Politikasında Algılamalar, Karar Alma ve Oluşum Süreci", *Türk Dış Politikasının Analizi*. Der. F. Sönmezoğlu. İstanbul: Der Yayınları, 843.

¹²⁴ Uzgel, İ. (1998). "Türk Dış Politikasında 'Sivilleşme' ve Demokratikleşme Sorunları: Körfez Savaşı Örneği". *Anakara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 53(1), 318.

yapımının askeri kurumlara bırakıldığı ve hükümetlerin politika üretmedikleri nedeniyle eleştirilmiştir (Bağcı, 1998: 2-3).

Bu dönemde Türkiye'de PKK eylemlerinde yaşanan artış ve Avrupa Kürt diasporasının güçlenmesi gibi gelişmeler ulusal güvenliğe yönelik bir tehdit olarak algılanmıştır¹²⁵. Türkiye'nin dış politikası güvenlik kaygıları nedeniyle "etkin ve etkileyici değil, edilgen ve tepkisel" olmuştur. Türkiye stratejik değerini uluslararası sistemdeki aktörlerin çıkarları doğrultusunda biçimlendirmiştir¹²⁶. Türkiye'nin toprak bütünlüğünün ve rejiminin tehdit altında olduğu fikrine dayanan Sevr Sendromu düşüncesini tekrar gündeme getirmiştir. Siyasiler, Batılı ve komşu devletlerin Türkiye'nin toprak bütünlüğünü tehdit eden bir işbirliği içinde, Sevr Antlaşması'nı yürürlüğe koymaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Bu türden söylemler medyada her gün paylaşılmıştır¹²⁷.

Bununda etkisiyle Türkiye, dış politikasında statükonun korunması ilkesini uygulamıştır. "Üç yanı denizlerle, dört yanı düşmanlarla çevrili" söylemi bir kurgu olarak dönemin sloganı haline gelmiştir. Ortaya çıkan bu stratejik düşüncenin doğal sonucu olarak dış politikada alan daralmış ve dış politikada en belirgin araç olarak askeri güç yer almıştır. Karar alma mekanizmasında bürokratik bir yapı etkili olmuş ve toplumsal beklentilerin süreçte yer alma imkânı kalmamıştır. Türkiye'nin bu güvenikleştirme tutumu, yakın çevresel bölgesini kriz ve istikrarsızlık yapısı içeren bir alan olarak algılamasına neden olmuştur¹²⁸. Bu dönemde Türkiye ve İKB Hükümeti kurumsal kimliklerinin, birbirini "Öteki" olarak algılamalarının, ilişkiler üzerinde yıkıcı etkisi olmuştur. Taraflar diğlerinin her söylemini tehdit olarak algılamaya başlamıştır.

Türkiye'den Irak'a giden kamyonlardan elde edilen geliri KDP'nin paylaşmaması, KDP ve KYB'nin bölgede tek egemen olma isteği anlaşmazlığa sebep olmuş ve bölge iç savaşa sürüklenmiştir. Irak'a insani malzeme götüren ve dönüşlerinde Türkiye'ye ucuz mazot taşıyan kamyonlardan Kürtler, vergi adı

---

¹²⁵ Hale, W. (2003). *Türk Dış Politikası 1774-2000*. Çev. P. Demir. İstanbul: Mart Matbaası, 192.

¹²⁶ Bostanoğlu, B. (1998). "Uluslararası Politikada Kuramın Gerekliliği: Türk-Amerikan İlişkilerine Eleştirel Bir Bakış". *Türk Dış Politikasında Gelenek ve Değişim*. Der. İ. D. Dağı, Ankara: Siyasal Kitabevi, 74-75.

¹²⁷ Oran, B. (2001). "1990-2001: Küreselleşme Ekseninde Türkiye". *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I*. Ed. B. Oran. İstanbul: İletişim Yayınları, 235-236.

¹²⁸ Gözen, R. (2004). "Kuzey Irak Sorunu". *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*. Ed. İ. Bal. Ankara: Nobel Yayınevi, 775.

Zülfü Dağdeviren

Türkiye ile Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi Arasında Siyasi İlişkiler: Devlet-Hükümet İlişkileri

altında kamyon başına 20 dolar alıyorlardı. Bu vergi geliri aslında, Kürt Federe Devleti hükümetinin neredeyse tek gelir kaynağıydı¹²⁹.

Bu anlaşmazlık Mayıs 1994'ten itibaren KDP ve KYB peşmergeleri arasında silahlı bir çatışmaya dönüşmüş, federe devlet işlemez duruma gelmiştir (Özdağ, 1999: 95). Bölgesel yönetim, Erbil merkezli Barzani yönetimi ve Süleymaniye merkezli Talabani yönetimi şeklinde ikiye ayrılmıştır¹³⁰. 1994'teki KDP-KYB arasındaki çatışma, Özal'ın Kürt gruplar ile oluşturmaya çalıştığı işbirliğine dayalı yapıyı sona erdirmiş, bölgede oluşan otorite boşluğu PKK'ya, Ekim 1992'de terk ettiği bölgeye geri dönme ve bölgede önemli bir güç olarak gelişmeleri yönlendirme olanağı sağlamıştır¹³¹. KDP ve KYB arasında başlayan bu iç savaş, Paris, Dublin, Ankara ve Washington süreci denilen görüşmelerle sonlandırılmıştır¹³². 17 Eylül 1998'de bölgede yeni bir devletin kurucu programı niteliğindeki Washington anlaşması ABD Dışişleri Bakanı, Barzani ve Talabani arasında imza altına alınmıştır¹³³. Kürt liderler, PKK terör örgütü lideri Abdullah Öcalan'ın 1999 yılında Türkiye'ye getirilmesi ve PKK'nın tek taraflı ateşkes ilan etmesinden sonra, Türkiye'nin Irak Kürtlerine ihtiyacı kalmadığını düşünerek farklı davrandığını belirtmiştir.

21. YÜZYILDA KÜRTLERLE İLİŞKİLER

Bu dönemde Türkiye, Kürtlerin Saddam'la anlaşıp merkeze bağlı yaşamaları için zorlamıştır. Türkiye'nin Kürtlere karşı bu tavrının bir göstergesi Haziran 2001'de uyguladığı vize şartı olmuştur. Daha önce IKB'ye, gitmek isteyen Türkiye vatandaşları pasaportla Habur sınır kapısından geçerken, o dönemde Irak'ın Ankara'daki konsolosluğundan temin edilmiş vize ile sınır kapısından geçebilmiştir. Bu vize uygulamasıyla Türkiye, IKB'nin ekonomik olarak zayıflamasını hedeflerken, sınır ticaretinden geçimini sağlayan kendi vatandaşlarını daha çok zor durumda bırakmıştır.

¹²⁹ McDowall, D. (2004). *Modern Kürt Tarihi*. Çev. N. N. Domaniç. Ankara: Doruk Yayıncılık, 511-512.

¹³⁰ Gunter, M. M. (1996). "The KDP-PUK Conflict in Northern Iraq". *The Middle East Journal*, 50(2), 225.

¹³¹ Özcan, G. (2003) "Dört Köşeli Üçgen Olmaz: Irak Savaşı, Kürt Sorunu ve Bir Stratejik Perspektifin Kırılması". *Foreign Policy*, 25(1), 40.

¹³² Kirişçi, K., Winrow, G. M. (1997). *Kürt Sorunu, Kökeni ve Gelişimi*. Çev. A. Fethi. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 178.

¹³³ Yılmaz, S. (2006). *21'inci Yüzyılda Güvenlik ve İstihbarat*. İstanbul: Alfa Yayınları, 152-153.

Irak'ta yeni bir devletin kurulabileceği bilgisi üzerine 16 Mayıs 2001'de Bülent Ecevit yayınladığı genelgede, İKB'de Kürt devletinin ilanının "casus belli" (savaş nedeni) sayılacağı belirtilmiřtir¹³⁴. Türkiye, bu dönemde KDP'nin kontrolündeki Habur sınır kapısını kapatarak, ikinci kapı alternatifini gündeme getirmiştir. Türkiye yeni sınır kapısı ile Kürtleri ekonomik olarak zor durumda bırakmayı planlamıştır. Türkiye bu planı ABD'ye sunmuş, fakat olumsuz yanıt almıştır. Türkiye'nin İKB politikası 2002 yılına kadar bu açmazlar içinde geliřmiřtir¹³⁵. Bu süreçte Türkiye KDP ile yakınlaşırken; İran, KYB ve PKK ile yakın ilişkiler kurmuřtur¹³⁶. ABD, 11 Eylül terör saldırısı sonrasında, Irak dâhil bazı ülkeleri bu saldırılardan sorumlu tutmuřtur¹³⁷.

AK Parti, iktidarla birlikte, İKB'ye yönelik önceki hükümetlerce belirlenen ve kırmızı çizgiler çerçevesinde şekillendirilen bir devlet politikası devralmıştır. 2002 ve 2005 yılları arasında, 1 Mart Tezkeresinin kabul edilmemesi, Türk askerinin İKB'deki varlığından duyulan rahatsızlık, Iraklı Kürt liderlerin bağımsızlık söylemi, Kerkük'ün statüsü ve PKK'nın etkinliğinin artması gibi bölge aktörleri ile gerilime yol açan konular, Türkiye'nin İKB politikasının esasını oluşturmuştur. Bu dönemde, bölge aktörleriyle amaçlardaki farklılaşma ve çıkar çatışmalarının yol açtığı gerginlikler, İKB politikasında belirleyici olmuştur. 2003'ten sonra ise Türkiye politikalarına, Kürt devletinin kurulmasını önlemeye yönelik, Irak bütünlüğünü destekleme ilkesi eklenmiřtir¹³⁸.

ABD'nin Saddam'ı devirme planlarında Türkiye'ye biçilen rol ile AK Parti'nin merkez ülke olma söylemi paradoks oluřturmuřtur¹³⁹. ABD, Irak'a yapılması planlanan askeri müdahalede Türkiye'den savaş cephesinin açılması için kara birliklerini Türk topraklarında konuşlandırmayı istemiştir (Bölükbaşı, 2008: 35). Bu dönemde AK Parti hükümeti, ABD tesiri altında olan büyük finansal kuruluşların ve meşruiyet tartışmaları yüzünden batının desteğine ihtiyaç

¹³⁴ Ecevit, B. (16 Mayıs 2001) Kürt Devleti "Casus Belli", *Hürriyet Gazetesi*, 1.

¹³⁵ Gözen, R. (2003). "Turgut Özal ve Körfez Savaşı: İdealler ve Gerçekler Açmazında Dış Politika", *Kim Bu? Özal, Siyaset, İktisat, Zihniyet*, Der. İhsan Sezal ve İhsan Dağı. İstanbul: Boyut Kitapları, 315.

¹³⁶ Oran, B. (2001). "1990-2001: Küreselleşme Ekseninde Türkiye". *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I*. Ed. B. Oran. İstanbul: İletişim Yayınları, 203.

¹³⁷ Aydın, M., Özcan, N. A., Kaptanoğlu, N. (2007). *Riskler ve Fırsatlar Kavışağında Irak'ın Geleceği ve Türkiye*. İstanbul: TEPAV Yayınları, 14.

¹³⁸ Uzgel, İ. (2013). "ABD ve NATO'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt III: 2001-2012*. Ed. B. Oran. İstanbul: İletişim Yayınları, 268.

¹³⁹ Bila, F. (2007). *Ankara'da Irak Savaşları*. İstanbul: Güncel Yayıncılık, 185-186.

Zülfü Dağdeviren

Türkiye ile Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi Arasında Siyasi İlişkiler: Devlet-Hükümet İlişkileri

duymuştur¹⁴⁰. Türkiye'nin sürecin tamamen dışında kalması müdahale sonrasında ABD'nin bölgeyi şekillendirirken, Türkiye faktörünü dikkate almaması veya karşı bir politika izlemesi riskinde bünyesinde barındırıyordu¹⁴¹. Erdoğan'ın bu konudaki tutumu ise net olmuştur. Erdoğan Türkiye'nin ABD ile işbirliği içinde hareket etmesi gerektiğini yakın günler içerisinde bölgede büyük değişimlerin olabileceğini, Türkiye'nin önünde iki yol olduğunu sürece müdahil olmayarak seyirci kalabileceğini veya bölgenin şekillenmesinde, oyun kurucu konumda olabileceğini ifade etmiştir¹⁴². 1 Mart 2003'de Silahlı Kuvvetlerin yurt dışında bulunmasında içeren, hükümete yetki veren tezkere meclis oturumunda görüşülmüş ve oylanmıştır. Oylamaya milletvekilleri, 250 hayır, 264 evet ve 19 çekimser oy kullanmış, evet oyları daha çok olmasına rağmen, anayasada öngörülen salt çoğunluğa ulaşamaması nedeniyle tezkere kabul edilmemiştir¹⁴³. Bu kararla, Irak konusu üzerinden ABD-Türkiye ilişkilerinde farklı bir boyuta girilmiştir¹⁴⁴. Bunun sonucunda, Amerika müdahale planlarında değişiklik yapmak zorunda kalmıştır. Türkiye'ye getirilen askeri gücünü başka cephelere kaydırmaya başlamıştır (Balcı ve Yeşiltaş, 2006: 35-37). Bu durum Türk ve ABD Hükümetleri arasında uzun yıllar gerginliğe sebep olmuştur. TBMM'nin tezkereyi reddetmesiyle, ABD'nin Kürtlere ihtiyacı artmış ve savaş planları değişmiştir. Bu değişiklik sonucunda Kürtler, savaş sırasında ABD'yle tam bir işbirliği yaparak Irak ordusuna karşı savaşmış ve ABD'nin müttefiki olmuştur¹⁴⁵. 20 Mart 2003'te koalisyona bağlı güçler "Irak'a Özgürlük Operasyonu" adı ile bilinen işgal operasyonunu başlatmış ve askeri birlikler 9 Nisan'da Bağdat'a girmiş¹⁴⁶, 15 Nisan'da Irak tamamen koalisyon güçlerinin kontrolüne geçmiştir¹⁴⁷. Irak'ı yönetmek üzere Geçici bir Koalisyon kurulmuş ve ilk icraat olarak, Irak'ı 35 yıldır idare eden Baas Partisi'nin tüm yapılanmasını ortadan kaldırmıştır.

---

¹⁴⁰ İnat, K., Duran, B. (2005). "AKP Dış Politikası: Teori ve Uygulama". *Demokrasi Platformu*, 1(4), 1-3.

¹⁴¹ Pehlivanoğlu, A. Ö. (2004). *Ortadoğu ve Türkiye*. İstanbul: Kastaş Yayınevi, 337-339.

¹⁴² Erdoğan, R. T. (18 Şubat 2003). "AK Parti Grup Konuşması", <http://www.akparti.org.tr/tbmm/tbmmgrup/18.02.2003%20grup%20kon.doc>. Erişim Tarihi: 09 Eylül 2019, 1.

¹⁴³ Bila, F. (2007). *Ankara'da Irak Savaşları*. İstanbul: Güncel Yayıncılık, 218-224.

¹⁴⁴ Arı, T. (2004). *Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*. İstanbul: Alfa Yayınları, 637.

¹⁴⁵ Demirel, E. (2004). *Ölüm Arabaları*. İstanbul: IQ Yayıncılık, 135-136.

¹⁴⁶ Lowry, R. S., Gerrard, H. (2006). *US Marine in Iraq: Operation Iraqi Freedom 2003*. Florida: Osprey publishing, 8.

¹⁴⁷ Cleveland, W. L. (2008). *Modern Ortadoğu Tarihi*. Çev: M. Harmanlı. İstanbul: Agora Kitaplığı, 596.

Sünni Araşların kamuda görevlerine son verilmiş ve Baas Partisi'nin askeri kanadı lağvedilmiştir¹⁴⁸.

Tezkerenin reddinden sonra, ABD askerlerinin Nisan 2003'te Türk Özel Kuvvetleri'nin 5 personelini, Kerkük'te Türkmenlere silah taşıdıkları gerekçesi ile kötü bir muamele ile gözaltına almaları, Türk-Amerikan ilişkileri için olumsuz bir gelişme olmuştur. Bu ilk çuval olayıdır. Fakat pek duyulmamıştır. İkinci çuval olayı 4 Temmuz 2003'de gerçekleşmiştir. Süleymaniye'de ABD askerleri ve Peşmerge, üst düzey yöneticilere suikast planlandığı iddiası ile Türkiye Özel Kuvvetler Komutanlığı'na bağlı irtibat bürosuna baskın düzenleyip, 11 Türk askeri ile 6 çalışanı gözaltına almış başlarına çuval geçirilerek, Türkiye adeta ABD yönetimi tarafından cezalandırılmıştır. Bu olay ile Türkiye, ABD ve İKBY ilişkileri gerginleşmiştir¹⁴⁹. ABD ile ilişkileri düzeltebilmek için gayret sarf eden AK Parti Hükümeti, 20 Mart'ta İncirlik hava üssünün kullanıma açılması dâhil birçok isteğe evet diyen tezkerayı kabul etmiştir¹⁵⁰. Erdoğan, 7 Ekimde koalisyon gücüne askeri desteği öngören tezkerenin meclisten geçmesini sağlamıştır¹⁵¹. Fakat ABD, Kürtlerin karşı çıkması nedeniyle bu teklifi redetmiştir¹⁵².

İşgal sonrasında bölgede kurulan düzende oyun kurucu olarak yer almak bir tarafa, ABD tarafından biçilen role aykırı davranmanın olumsuz maliyetini üslenmek zorunda kalan Türkiye tezkere geçmediği için suçlanmıştır¹⁵³. Türkiye, ABD'nin hegemon tek süper güç oluşunu bir daha görmüştür¹⁵⁴. Türkiye'nin bölgesel bir güç olmasının, ABD hegemon gücünün müsaadesine bağlı olduğunu görmüştür. İnşa edilen bu yapı Türk politika yapımcılarının geleceğe yönelik büyük planlar yapmaktansa küresel hegemon güçlerin planları çerçevesinde

¹⁴⁸ Galbraith, P. (2007). *Irak'ın Sonu: Ulus Devletlerin Çöküşü mü?*. Çev. M. M. İnceayan. İstanbul: Doğan Kitap, 119.

¹⁴⁹ Oran, B. (2013). "2001-2012: 11 Eylül Olayı Ertesinde AKP Dönemi". *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt III: 2001-2012*. Ed. B. Oran. İstanbul: İletişim Yayınları, 147.

¹⁵⁰ Taştekin, M. (2006). "Türk Dış Politikasında 2003 Irak Savaşı". *II. Körfez Savaşı*. Der. M. Şahin, M. Taştekin. Ankara: Platin Yayınları, 274.

¹⁵¹ Oran, B. (2013). "2001-2012: 11 Eylül Olayı Ertesinde AKP Dönemi". *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt III: 2001-2012*. Ed. B. Oran. İstanbul: İletişim Yayınları, 145.

¹⁵² Pehlivanoglu, A. Ö. (2004). *Ortadoğu ve Türkiye*. İstanbul: Kastaş Yayınevi, 367.

¹⁵³ Balcı, A. (2015). *Türkiye Dış Politikası. İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*. İstanbul: Etkileşim Yayınları, 265.

¹⁵⁴ Davutoğlu, A. (2002). *Küresel Bunalım*. İstanbul: Küre Yayınları, 396.

Zülfü Dağdeviren

Türkiye ile Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi Arasında Siyasi İlişkiler: Devlet-Hükümet İlişkileri

genelde kısa, nadiren orta dönemi kapsayan politikalar üretmeye yönlendirmiştir¹⁵⁵.

Celal Talabani'nin 20 Kasım'da Ankara'ya gerçekleştirdiği ve Erdoğan'la bir araya geldiği, ziyaret ziyaret sırasında Talabani, Türkiye ile güvenlik planlarından ziyade, ekonomik ilişkiler kurmak istediklerini belirtmiştir. Talabani, ayrıca; "Komşumuzsunuz, koruyucumuzsunuz. Kardeşimizsiniz, yardımcımızsınız. Türkiye ile ilişkilerimizi geliştirmeye geldik. Türkiye'ye çok ümit bağladık. Bütün yatırımların güvenliğini garanti ediyoruz. Terörün her türüne karşıyız. Sizin düşmanınız, bizimde düşmanımızdır" demiştir¹⁵⁶.

Irak Geçici Anayasasında, Kürdistan Bölgesel Yönetimi tanınarak taraflar arasında hukuksal olarak meşrulaşmıştır. Ayrıca peşmerge güçlerinin IKBY'nin güvenlik kuvvetleri olduğuna, Kürtçenin IKB'nin resmi dili olduğuna ve merkezi bütçeden IKBY'ye yüzde 17 oranında maddi gelir aktarılmasına yer verilmiştir¹⁵⁷. Anayasanın Kürtlerle ilgili maddeleri 15 Ekim 2005'de kabul edilen Anayasada da aynı şekilde yer almış IKBY Irak'ın federe bir birimi haline gelmiştir¹⁵⁸.

Türkiye 2005'e kadar Irak'ta bulunan Türkmenlerin haklarını savunan politikalar üreterek bölgeye müdahil olmaya çalışması nedeniyle Kürtlerle birçok sorun yaşamıştır¹⁵⁹. Türkmenlerin, 2005 seçiminde % 1'in altında oy alarak yönetimde söz sahibi olamaması Türkiye'nin yıllarca ürettiği politikaların bölge gerçekleriyle ne kadar bağdaştığını da gün yüzüne çıkarmıştır¹⁶⁰. IKBY Başkanı olan Mesud Barzani, 25 Ekim 2005'te ABD Başkanı tarafından "Kürdistan Bölgesi Başkanı" olarak ayrılanmıştır. Türkiye'nin umudu, Irak merkezi yönetiminin tekrar güçlenmesi iken 2005'te federe bir yapıyla sınır komşusu olduğunu kabullenmek zorunda kalmıştır.

---

¹⁵⁵ Davutoğlu, A. (2004). *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*. İstanbul: Küre Yayınları, 75.

¹⁵⁶ Talabani, C. (20 Kasım 2003). "Talabani'den övgüler", <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=96173>. Erişim Tarihi: 04 Mart 2019, 1.

¹⁵⁷ Gunter, M. M. (2008b). *The Kurds Ascending: The Evolving Solution Kurdish Problem Iraq And Turkey*. New York: Palgrave Macmillan, 19.

¹⁵⁸ Gunter, M. M. (2008a). "Permanent and New Realities Facing the Kurdistan Regional Government: Options and Prospects". *Journal of Muslim Minority Affairs*, 28(2), 238.

¹⁵⁹ Laçiner, S. (2003). "Sosyo-Ekonomik Dış Politika: Türkiye-İrak ilişkileri Örneği". *Irak Krizi (2002-2003)*. Der. Ü. Özdağ, S. Laçiner, S. Erkmen, Ankara: ASAM Yayınları, 243-244.

¹⁶⁰ Barkey, H. (2010). "Turkey's New Engagement in Iraq: Embracing Iraqi Kurdistan". United States Institute of Peace, Special Report, 237(1), 5-6.

27 Nisan 2007'de Genelkurmay Başkanlığı'nın Cumhurbaşkanlığı seçimi dolayısı ile yayınladığı e-muhtıra, Anayasa Mahkemesi'nin Cumhurbaşkanlığı seçimleri ile ilgili 367 kararı, AK Parti'ye yönelik kapatma davası ve Parti'nin laiklik karşıtı eylemlerin odağı olduğunu tescil eden mahkeme kararı¹⁶¹, ordu ve hükümet arasında AK Parti'nin siyasi meşruiyeti üzerinden şekillenen bir kutuplaşmaya sebep olmuştur.

Başbakan Erdoğan, IKBY Başkanı Mesud Barzani ile ilgili olarak, Muhatabının kabile reisi değil, Irak'ın Merkezi Hükümeti olduğunu ifade etmiştir¹⁶². Bu demeç üzerine Celal Talabani, Türkiye'ye PKK yöneticilerinin teslimi konusunda, bırakın bir Kürdü, bir kedi bile teslim etmeyiz şeklinde yanıt vermiştir¹⁶³. Barzani, Türkiye'nin asıl niyetinin PKK değil, kendisini ve IKB'deki Kürt oluşumunu sona erdirmek olduğunu açıklamıştır. Barzani'nin böyle bir algılamayı edinmesi temelsiz, sadece onun hezeyanlarıyla açıklanacak bir şey değildir. Türkiye, Mesud Barzani'yi halkoylamasıyla kabul edilmiş anayasal pozisyonuyla tanımamış, onu muhatap almadığını ve almayacağını defalarca ilan etmiştir¹⁶⁴. Türkiye'nin bu şekilde anlık demeçler üzerinden şekillenen politika değişikliği, muhalif çevrelerde AK Parti'nin belirli bir IKBY politikası olmadığı yönündeki eleştirileri arttırmıştır¹⁶⁵. Talabani'nin Irak Devlet Başkanı olarak Türkiye'ye davet edilmemesi, Cumhurbaşkanı Sezer tarafından muhatap kabul edilmemesi Çankaya'ya ayak basamayacağının diplomasi dışı bir dille ifade edilmeside gerginlikleri arttırmıştır¹⁶⁶.

2007 yılı Türkiye'nin IKBY politikalarına yönelik karar alma süreçleri açısından bir dönüm noktasıdır. Ordunun dış politikadan tasfiye edilmeye başlanması, siyasi arenada hareket alanı daraltan baskılardan sıyrılması, Türkiye'de siyasal iktidarda yaşanan dönüşümler (AK Parti'nin 22 Temmuz 2007 seçim zaferi ve Abdullah Gül'ün Cumhurbaşkanı olması) ve MGK'nın yapısının değişmesi, dış

¹⁶¹ Demirel, T. (2010). "2000'li Yıllarda Asker ve Siyaset". *SETA Analiz*, 18(1), 13.

¹⁶² Erdoğan, R. T. (7 Haziran 2007) "Türkiye'nin Muhatabı Kabile Reisi Değildir", <http://yenisafak.com.tr/politika/?t=07.06.2007&i=49338>. Erişim Tarihi: 04 Mart 2019, 1.

¹⁶³ Talabani, C. (21 Temmuz 2007). "Talabani: Kedi bile teslim etmeyiz", <http://yenisafak.com.tr/dünya/default.aspx?t=21.10.2007&i=76263>. Erişim Tarihi: 04 Mart 2019, 1.

¹⁶⁴ Çandar, C. (2007). "Tarihçiler, Türkiye ve Kuzey Irak'ı yarın nasıl yazacaklar?", http://www.referansgazetesi.com/haber.aspx?HBR_KOD=81556. Erişim Tarihi: 13 Eylül 2019, 1.

¹⁶⁵ Ülsever, C. (12 Haziran 2007). "Kuzey Irak ve AKP'nin hal-i pür melali", *Hürriyet Gazetesi*, 1.

¹⁶⁶ Çandar, C. (2007). "Tarihçiler, Türkiye ve Kuzey Irak'ı yarın nasıl yazacaklar?", http://www.referansgazetesi.com/haber.aspx?HBR_KOD=81556. Erişim Tarihi: 13 Eylül 2019, 1.

Zülfü Dağdeviren

Türkiye ile Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi Arasında Siyasi İlişkiler: Devlet-Hükümet İlişkileri

politikada sivil unsurların, özellikle iş çevrelerinin artan ağırlığı ile birlikte bu durum değişmeye başlamıştır¹⁶⁷.

Bölgedeki varlığı Türkiye, ABD, Irak Merkezi Yönetimi ve IKBY arasında pazarlık konusuna dönüşen PKK, bu denklemin çözümünün bir dışlanma ile sonuçlanmasını engellemek için güç gösterisinde bulunma gereksinimi hissetmiştir. Türkiye-IBKY arasında gerginleşen ilişkiler, PKK tarafından 21 Ekim 2007'de Dağlıca'da bulunan askeri birliğe yapılan terör saldırısı olayından sonra, Türkiye ile IKBY'yi savaşın eşiğine getirmiştir¹⁶⁸. Dağlıca saldırısı sonrası, Mesud Barzani terörü desteklemekle suçlanmış, PKK'yı doğrudan veya dolaylı şekilde destekleyen gruplara ve IKBY'ye yönelik ekonomik yaptırım kararı alınmıştır. Türkiye bu çerçevede elektrik akışını durdurmayı ve Türk firmalarının çalışmalarına son vermeyi planlamıştır¹⁶⁹.

Başbakan Erdoğan, 5 Kasım 2007'de ABD Başkanı Bush ile görüşmesinden sonra PKK'ya karşı alınacak tedbirler konusunda uzlaşa sağlandığını belirtmiştir¹⁷⁰. Ayrıca ABD ile Türkiye arasında Büyük Ortadoğu Projesi'nin genel gidişatı ve geleceği hususlarında anlaşmaya varılmıştır¹⁷¹. 5 Kasım mutabakatından sonra Türkiye geleneksel güvenlik odaklı "kırmızı çizgi" politikasını terk etmiştir¹⁷². Bu görüşmede açıklanmasada ABD'nin Türkiye ve IKBY'ye ortak hareket etme çağrısında bulunduğu değerlendirilmektedir. Bu görüşmeden sonra yapılan açıklamalar ve karşılıklı söylemler bu yargıyı doğrular niteliktedir.

Bu dönemde, IKB hususunda tüm sorumluluk Özel Kuvvetler Komutanlığı'ndan alınarak Dışişleri Bakanlığı'nın yetkisine bırakılmıştır¹⁷³. Özal'ın ölümünden sonra Özel Kuvvetler kanalıyla toplanan bilgilerin hükümet ve sivil bürokrasiye

---

¹⁶⁷ Romano, D. (2008). "İraçli Kürdistan and Turkey: Temporary Marriage?". *Middle East Policy*, 22(1), 89-90.

¹⁶⁸ Sardan, T., Sık, B. (22 Ekim 2007). "PKK'dan Dağlıca Baskını: 12 Şehit", <http://www.milliyet.com.tr/2007/10/22/guncel/agun.html>. Erişim Tarihi: 14 Eylül 2019, 1.

¹⁶⁹ Efegil, E. (2009). Türkiye'nin Yeni Terörle Mücadele Anlayışı ve Türk Karar Vericilerinin Kürt Sorununa Yaklaşımları. *Ortadoğu Yılığ 2008*. Der. Kemal İnat, Muhittin Ataman ve Burhanettin Duran. İstanbul: Küre Yayınları, 458.

¹⁷⁰ Zeyrek, D. (6 Kasım 2007). "Operasyona Yeşil Işık", *Radikal Gazetesi*, 1.

¹⁷¹ Yeşilyurt, N., Akdevelioğlu, A. (2013). "AKP Döneminde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası". *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu (2002-2009)*. Der. İ. Uzel ve B. Duru. Ankara: Phoenix Yayınevi, 398.

¹⁷² Aras, B. (2009). "Turkey's Rise in the Greater Middle East: peace-building in the periphery". *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 11(1), 38.

¹⁷³ Uzel, İ. (2013). "ABD ve NATO'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt III: 2001-2012*. Ed. B. Oran. İstanbul: İletişim Yayınları, 290.

ulaşmadığı yakınmalarıda bu uygulamanın doğruluğunu teyit eder nitelikte olmuştur.

IKBY yaptığı açıklamada elde ettikleri kazanımları PKK nedeniyle kaybetmek istemediğini, ifade etmiştir. şubat 2008'de Bağdat'a giden heyet (Başdanışman Ahmet Davutoğlu, Irak zel Temsilcisi Murat zelik ve MİT Müsteşar Yardımcısı Hakan Fidan), Celal Talabani'ye, Abdullah Gül'n davet mektubunu gtrmştir. Bu davet, Türkiye'nin IKBY ile ilişkilerini PKK ile mücadele ipoteği altına sokan siyasi ve psikolojik eşiğin açılması bağlamında, önemli bir dönemeç olmuřtur¹⁷⁴.

Irak Cumhurbaşkanı Celal Talabani 7-8 Mart 2008 tarihlerinde Türkiye'ye gelmiştir. Talabani yaptığı açıklamada Türkiye ile başta ticaret ve enerji olmak üzere bütün alanlarda ilişki kurmayı istediklerini, Halklar arasında tarihi bir bağın bulunduğunu, bu bağların yüzyıllara dayanan dini ve tarihi olduğunu belirtmiştir. IKBY'nin bölgede yuvalanan PKK unsurlarına baskı yaparak ya silahlarını bırakmalarını yada bölgeyi terk etmelerini iletteğini, PKK'ya bölgede büyük bir sorun yarattıkları, özelliklede komşu ülke olarak gördüğümüz Türkiye'ye karşı silahlı eylem yapmalarının asla kabul edilmediğinin söylendiğini, belirtmiřtir¹⁷⁵.

Türkiye'nin IKBY ile olan ilişkileri, 2008'den sonra ekonomi temelinde şekillenmiş; gelişen siyasi ilişkiler, ekonomi ilişkilerine yansımış enerji alanı ilişkilerin ana bileşeni durumuna gelmiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin bölgesel güç olma hedefi, IKBY'ye merkezi bir konum kazandırmıştır. İlişkilerde değişimin dinamiği ekonomik ilişkiler olmuştur. Güçlü bir işbirliği oluşturabilmenin n koşulu olan, taraflar arasında ortak çıkarların bulunmasıda buna ivme kazandırmıřtır¹⁷⁶.

Türk yetkililer IKBY lideri Barzani ile çok sayıda resmi görüşme gerçekleştirmiştir. Karşılıklı ekonomik ilişkilerin gelişiminin siyasi sorunlarında

---

¹⁷⁴ Balcı, A. (2015). *Türkiye Dış Politikası. İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*. İstanbul: Etkileşim Yayınları, 120.

¹⁷⁵ Cumhurbaşkanlığı. (2008). "Cumhurbaşkanlığı, "Irak Cumhurbaşkanı ile Yapılan Görüşmelerin Ardından Düzenlenen Ortak Basın Toplantısında Yaptıkları Açıklama", <http://www.tccb.gov.tr/basin/basin/basinDetay.aspx?id=4275>. Erişim Tarihi: 16 Temmuz 2019, 1.

¹⁷⁶ zcan, G. (2009). "Facing Its Waterloo in Diplomacy: Turkey's Military in The Foreign Policy-Making Process". *New Perspectives on Turkey*, 40(1), 96-101.

Zülfü Dağdeviren

Türkiye ile Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi Arasında Siyasi İlişkiler: Devlet-Hükümet İlişkileri

çözülmesini kolaylaştırdığını dikkate alınrsa, Türkiye'nin IKBY ile olan ilişkilerinin gelişmesi, hem dışarıdaki hem içerdeki sorunların çözümüne önemli katkı sağlamıştır¹⁷⁷. 2009 yılında Türkiye, iç politikasında Kürt sorununun çözümüne yönelik Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi sürecini başlatmıştır¹⁷⁸. Türkiye'de Kürtlerin bir çok alanda sisteme entegre edilmesini amaçlayan sürecinin başlatılması IKBY ilişkilerinde yakınlaşmayı artırmıştır¹⁷⁹. Çözüm süreciyle IKBY ile ilişkilerin derinleşmesinin bir göstergesi, Haziran 2009'da IKB'den çıkarılan petrolün, Kerkük-Ceyhan ham petrol boru hattı üzerinden uluslararası pazarlara ihraç edilmesi olmuştur. 2008 yılında Habur sınır kapısından bir ayda 800 tır geçiş yaparken, 2009'da 3000 sayısına ulaşması Ekonomi ilişkilerinde artışı göstermiştir.

Kolektif kimlikte tarihsellik ön plandadır. Aktörler kendilerini ortak geçmişte tanır ve Kolektif kimlik bu geçmiş üzerine inşa edilir¹⁸⁰. Bu bağlamda, Türkiye, inşacılığın önemseydiği ortak kader vurgusunu IKBY ile oluşturmaya başlamıştır. Yeni sloganın ortak tarih, gelecek ve kader olduğu belirtilmiştir. 2009 yılında, Türkiye ile Iraklı Kürtler arasındaki ilişkiler açısından en önemli gelişme Dışişleri Bakanı ve Dış Ticaretten Sorumlu Devlet Bakanı'nun bir heyetle Irak'a gitmeleri olmuştur¹⁸¹. Davutoğlu, bu ziyaretinde, bölgede yaşayan tüm halklarla bölgenin tekrar inşa edilmesi gerektiğini ifade etmiştir¹⁸². Ekim 2009 tarihinde Davutoğlu, Türlerle Kürtler arasında işbirliğinin geliştiğini, bu işbirliği sayesinde aradaki sınırın, güvenlik, istikrar ve refah sınırı haline geleceğini belirtmiştir. Davutoğlu, şeref defterine "Bir kez daha teyit ederim ki tarihimiz gibi geleceğimizde ortak"

---

¹⁷⁷ Dalar, M. (2015). "Türkiye-İrak Kürdistan Bölgesel Yönetimi İlişkileri: Karşılıklı Bağımlılık Teorisi Bağlamında Petrol İlişkisine Dayalı Bir Analiz". *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 34(1), 49.

¹⁷⁸ Efegil, E. (2009). Türkiye'nin Yeni Terörle Mücadele Anlayışı ve Türk Karar Vericilerinin Kürt Sorununa Yaklaşımları. *Ortadoğu Yıllığı 2008*. Der. Kemal İnat, Muhittin Ataman ve Burhanettin Duran. İstanbul: Küre Yayınları, 455-456.

¹⁷⁹ Oktav, Ö. Z. (2010). "Çok Boyutlu Türk Dış Politikasına Bir Örnek: Türkiye-İrak-Bölgesel Kürt Yönetimi Arasında Gelişen İlişkiler ve Nedenleri". *Ortadoğu Etütleri*, 1(2), 58.

¹⁸⁰ Bilgin, N. (1999). *Kollektif Kimlik*. İstanbul: Sistem Yayıncılık, 64-65.

¹⁸¹ Erkmen, S. (2015). "İç Etkenler Açısından Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasının Dönüşümü". *Dergi Park*, 72(1), 178.

¹⁸² Müderrisoğlu, O. (31 Ekim 2009). "Barzani Demokratik Açılıma Destek Verdi", http://www.sabah.com.tr/gundem/2009/10/31/barzani_demokratik_acilima_destek_verdi. Erişim Tarihi: 18 Temmuz 2019, 1.

sözlerini yazmıřtır¹⁸³. Davutoğlu, IKBY ile aynı vizyonu paylaştıklarını ve bu çerçevede oluşturulacak ortak güvenlik anlayışı, siyasi diyalog, ekonomik işbirliği ile etnik ve dini grupların bir arada yaşamasının mümkün olacağını ifade etmiřtir¹⁸⁴. Ayrıca, yüzyıllarca savaşan Fransa ve Almanya'nın AB çatısı altında birleştiğini, bölgedede benzer bir birliğin sağlanabileceğini, AB'ndeki gibi Türkiye'de bölgedeki sınırları anlamsızlaştırabileceğini belirtmiřtir¹⁸⁵.

İran'ın Maliki üzerinden Irak merkezi yönetimini etkisi altına alması üzerine, Türkiye 2010 Irak seçimlerinde, muhalif El-İrakiye koalisyonunu desteklemiştir. Seçim sonucunda Nuri El-Maliki'nin başbakan olması Türkiye ile Irak ilişkilerini gerginleştirmiştir. İKB'nin Batı-doğu-güney tarafında şii bloğun oluşması IKBY ile Türkiye arasında mezhep temelinde bir ittifakı ortaya çıkmıřtır¹⁸⁶. Türkiye İran'ın bölgedeki nüfuzunu engellemek için, Sünni Arap ve Kürt ittifakının oluşmasını sağlamaya çalışmıştır. Bağdat yönetimi ile olan gerginlik ise Türkiye ile IKBY'yi birbirine yakınlılařtırmıřtır¹⁸⁷.

Davutoğlu'nun davetiyle Ankara'ya gelen¹⁸⁸, Barzani, "Türkiye ile kuvvetli ilişkilerin kurulabileceği bir geleceğin olduğunu, hedeflerinin iki kardeş halk olarak barış ortamında birlikte yaşamak olduğunu" ifade etmiřtir¹⁸⁹. Haziran 2010'da IKBY yetkilileri Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) heyeti ile bir araya gelmiş, Türk yatırımcılar İKB'ye davet edilmiş, İKB yasalarının, Türk yatırımcılara sağladığı kolaylıklar anlatılmıştır. TÜSİAD Başkanı Ümit Boyner

---

¹⁸³ Dünya Bülteni. (30 Ekim 2009). "Davutoğlu, Barzani ile görüşüyor", <https://www.dunyabulteni.net/arsiv/davutoglu-barzani-ile-gorusuyor-h94107.html>. Erişim Tarihi: 04 Mart 2019, 1.

¹⁸⁴ Selvi, S. (31 Ekim 2009). "Basra İstanbul Ekseni Oluşuyor", *Radikal Gazetesi*, 1.

¹⁸⁵ Bila, F. (1 Kasım 2009). "Barzani'den Söz", *Milliyet Gazetesi*, 1.

¹⁸⁶ Güneş, H. (2012). "Eksen ve Mezhep Tartışmaları Arasında Türk Dış Politikasında Yeni Eğilimler". *İktisat Dergisi*, 520(1), 11-12.

¹⁸⁷ Balcı, A. (2014). "Enerji'sine Kavuşan Komşuluk Türkiye-Kürdistan Bölgesel Yönetimi İlişkileri". *SETA Analiz*, 97(1), 15.

¹⁸⁸ Dışışleri Bakanlığı. (2010). "IKBY Başkanı Mesud Barzani'nin Ülkemizi Ziyareti Hakkında", http://www.mfa.gov.tr/no_-117_-2-haziran-2010_-ikby-Başkani-mesud-barzani_nin-ulkemiziziyareti-hk. Erişim Tarihi: 05 Mart 2018, 1.

¹⁸⁹ Barzani, M. (2010). "Irak Kürt Bölgesel Yönetimi Başkanı Mesud Barzani'nin 4 Haziran 2010'da ORSAM'da Yaptığı Konuşma", http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Etkinlikler/Dosyalar/201065_barzani.orsamda.pdf. Erişim Tarihi: 21 Temmuz 2019, 1-2.

Zülfü Dağdeviren

Türkiye ile Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi Arasında Siyasi İlişkiler: Devlet-Hükümet İlişkileri

IKB'nin "ciddi potansiyeller içeren bir pazar" olduğunu ve ilişkilerin geliştirilmesi yönünde karar aldıklarını açıklamıştır¹⁹⁰.

ABD'nin 2011'de Irak'ta bulunan askeri gücünü çekeceğinin kesinleşmesiyle IKBY'nin Türkiye ile yakınlaşması yaşamsal bir ittifaka dönüşmüştür¹⁹¹. Irak içerisinde siyasi güç mücadeleleri başlamış, Maliki merkezi yönetimi güçlendirmeye çalışmıştır. Barzani bu merkezileşme arayışını diktatörce bir tavır ve eskiye dönüş fikri olarak değerlendirmiştir. Barzani, diktatörce yaklaşımlar devam ederse, IKB'nin tek başına yoluna devam edeceği tehdidinde bulunmuştur¹⁹². Türk şirketlerinin Federal Yönetime rağmen IKBY ile anlaşma imzalaması, IKBY bölgede çıkarılan petrolün Türkiye üzerinden Batı piyasalarına ulaştırılması için 20 Mayıs 2012'de ek boru hattının inşası konusunda, Maliki liderliğindeki merkezi hükümetin itirazlarına rağmen anlaşmışlardır¹⁹³.

2012 yılında, IKBY Başbakanı Neçirvan Barzani, Türkiye ve IKBY'nin birbirini tamamlayan üstünlükleri olduğunu, IKB'nin denize en yakın Türkiye üzerinde ulaşabileceğini, birçok alanda Türkiye'nin desteğine ihtiyaç duyduklarını içeren ifadeler kullanarak Türkiye ile enerji ilişkilerinde karşılıklı bir işbirliğinin bulunduğunu vurgulamıştır¹⁹⁴. Türkiye'nin enerji yetersizliği ile IKBY'nin coğrafi sınırlılığı bu yakınlaşmayı karşılıklı bir işbirliğine dönüştürmüştür.

Davutoğlu, Türkiye'nin IKBY ile ilişkilerinin gelişmesi, Kürtlerle sosyal ve kültürel bağların korunması ve ekonomik işbirliğinin artırılmasının, PKK'ya karşı yürütülen mücadele açısından önem taşıdığını, ifade etmiştir. 16 Ekim 2013'te Başbakan Erdoğan, Diyarbakır'a, IKBY Başkanı Mesud Barzani'yi ve Kürt sanatçı Şivan Perver'i davet etmiş ve tarihi konuşmasını yapmıştır¹⁹⁵.

---

¹⁹⁰ Özdebak, M. (6 Haziran 2010). "Gel, Yap Paranı Alıp Git", *Milliyet Gazetesi*, 1.

¹⁹¹ Oktav, Ö. Z. (2010). "Çok Boyutlu Türk Dış Politikasına Bir Örnek: Türkiye-İrak-Bölgesel Kürt Yönetimi Arasında Gelişen İlişkiler ve Nedenleri". *Ortadoğu Etütleri*, 1(2), 58-63.

¹⁹² Özpek, B. B. (2012). "Democracy or Partition: Future Scenarios for the Kurds of Iraq". *Insight Turkey*, 14(3), 128-135.

¹⁹³ İşeri, E. (2014). "Türk Dış Politikasında, Barış Boru Hattı Vizyonu". *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 6(61), 10-13.

¹⁹⁴ Çandar, C. (2012). "İşin İçine Kürdistan Petrolü Girse", http://www.radikal.com.tr/yazarlar/cengiz_candar/ isin_icine_kurdistan_petrolu_girse-1089153. Erişim Tarihi: 22 Nisan 2018, 1.

¹⁹⁵ AK Parti. (2013). "37 Yıllık Özleme Son Veriyoruz", <https://www.akparti.org.tr/site/haberler/37-yillik-ozleme-son-veriyoruz/55518#1>. Erişim Tarihi: 06 Eylül 2019.

İŞİD, 2003'ten sonra üçe bölünmüş gibi görünen Irak'taki yapının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. İŞİD tüm terör örgütlerinin yaptığı gibi istikrarsız yönetim boşluklarından beslenmiş, devletlerin zayıflığı üzerinden gelişmiştir¹⁹⁶. İŞİD asimetrik savaş taktiğini kullanmıştır. Kısaca bir sonraki adımda neyi planladıkları hakkında asla doğru öngörülerde bulunulamamıştır¹⁹⁷.

İŞİD Irak'ta 2003'ten sonra yaşanan ayrışmalar sayesinde büyümüştür. Bu duruma ABD ve Şii merkezi yönetimin yaptığı hapisane işkenceleri, sadece Şii olanların kamuda görevlendirilmesi, Irak Ordusundan tüm Sünnilerin atılması, Sünnilere siyasi ve ekonomik hayat hakkı tanımama gibi hususlar neden olmuştur. İŞİD tüm bu sürece tepki gösteren insanların desteğiyle büyümüştür. Sadece bundan dolayı ortaya çıkmamıştır, ama büyük oranda bundan beslenmiştir. Baas yönetimi devrilmiş ama bu yönetim içindeki insanlar Irak'ı terk etmemiştir. İŞİD bu yönüyle altında bir toplumsal yapı olan bir koalisyonudur¹⁹⁸.

2012 yılından itibaren, Maliki hükümeti tarafından Sünniler üzerindeki baskı artırılmış, 2013 yılında başlayan ve 2014 yılında büyük bir direnişe dönüşen Anbar hadiseleri, Irak ordusunun güç kullanılarak bastırmaya çalışmasıyla, protestolar yerini şiddetli çatışmalara bırakmıştır. Bu durumdan istifade eden İŞİD birçok kenti kontrolü altına almıştır. Sünni aşiretlerin çoğunluğu İŞİD'in yanında yer almıştır. Sünnilerin protestolarıyla başlattığı eylemlerin silahlı çatışmalara dönüşmesi, Musul'u almak için saldıran İŞİD örgütünün yanında yer almaları kısa sürede Irak'ın iki milyon nüfuslu Bağdat'tan sonraki en büyük kenti olan Musul'un örgütün eline geçmesine neden olmuştur (Gürler ve Özdemir, 2014: 7). Musul barajı yönünde ilerleyen İŞİD'in, baraj çevresinde direnişle karşılaşacağı düşünülürken, Peşmerge güçleri Irak ordusunun hezimetine benzer bir durumla karşı karşıya kalmıştır. İŞİD'in, Musul barajını ve Yezidilerin yaşadığı Sincar bölgesini ele geçirip, katliamlara başlaması üzerine, ABD hava kuvvetleri müdahale etmiştir. İŞİD'in Musul barajını silah gibi kullanabileceği tartışmaları endişeye sebep olmuştur. En kötü senaryoda, İŞİD'in baraj setini bombalayarak Bağdat'ı su ile imha edebileceği idi (Kılıç, 2014: 66-67).

---

¹⁹⁶ Gray, J. (2004). *El Kaide Modern Olmanın Anlamı*. Çev. Z. Savan. İstanbul: Everest Yayınları, 65-66.

¹⁹⁷ Heywood, A. (2013). *Küresel Siyaset*. Çev. N. Uslu, H. Özdemir. Ankara: Adres Yayınları, 301.

¹⁹⁸ Emre, A. (2014). *Yeni Selefilik ve İŞİD*. İstanbul: Dübam Yayınları, 13.

Zülfü Dağdeviren

Türkiye ile Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi Arasında Siyasi İlişkiler: Devlet-Hükümet İlişkileri

Bölgede durmadan değişen bir dinamik yapı oluşmuştur. Anlık ittifakların kurulduğu bir dönem yaşanmıştır. Örneğin uzun yıllar İran ve ABD'nin IŞİD gibi bir örgütle mücadele etmesi ihtimali düşünülmezken, IŞİD'e karşı Amerika'yla İran'ın ittifakı bölgenin stabil olmadığını, ittifak ve kamplaşmaların çok hızlı değiştiğini göstermiştir¹⁹⁹.

Türkiye IŞİD terör örgütünü yok etmek için alınacak tedbirler konusunda batılı ülkelerden ayrı düşüncelere sahipti. Yalnız askeri güce dayanan tedbirlerle IŞİD'in yok edilemeyeceğini tarihi tecrübelerle bilen Türkiye, Suriye ve Irak'ta IŞİD'in toplumsal tabanı olan Sünnilerle anlaşarak ve iki ülkenin yönetiminde tüm halkı temsil edecek ve kucaklayacak iktidarların bulunmasıyla terör örgütünün etkisiz kılınabileceğini savunmuştur. Türkiye'nin temel endişesi, İKBY ve Suriye'nin kuzeyinde bulunan Kürtler arasında bir ittifakın oluşmasıydı²⁰⁰. Böyle bir birleşim sonucunda denize ulaşan bir yapı, Türkiye'nin enerji merkez bölgesi olmak hedefine tehdit olarak algılanmıştır. Kuzey Suriye-Erbil-Rakka koridorunun, gelecekte Türkiye-İKBY arasında sorunlarından biri olabileceği değerlendirilmektedir. Tarafların Suriye'deki yapıları karşı politikalarında farklılaşma, Türkiye-İKBY ilişkilerinin ve işbirliğinin geleceğini belirleyecektir. IŞİD terörü, Türkiye ve İKBY'nin ilişkilerinde güvenlik alanındada karşılıklı bağımlılığı ortaya çıkarmıştır. Türkiye'nin sınır güvenliğinde Kürtler ile yapılan ortak girişimlerin başarılı sonuçlar verdiği görülmüştür²⁰¹.

Irak'ta önceki dönemlerde, Kürtlerin talepleri konuşulmaya başlandığında bölge devletlerinin tamamı Irak bütünlüğünü savunan demeçler vererek Kürtlerin bu isteklerinin baskı altında tutulması amaçlanmıştır. Kürtler yaklaşık yüzyıldan beri kendi kendini idare etmek ve bağımsız olmak amacıyla hareket etmiştir. Tarihi ve siyasi gelişimine bakıldığında İKB'de özerklik, federalizm ve bağımsızlık çizgisinde bir sürecin yürütüldüğü görülecektir. İKBY ve Kürtler, ülkede federalizm yönetiminin başarılı olmadığını Kürtlerin lehine olan Anayasa'nın maddelerin uygulanmadığını ve Anayasa'da referandumu engelleyen bir maddenin olmadığını savunmuşlardır. Ayrıca Irak'ın kuruluşundan itibaren bir Irak ulusu oluşturamadığını, Kürtlerin tüm kurulan

¹⁹⁹ Emre, A. (2014). *Yeni Selefilik ve IŞİD*. İstanbul: Dübam Yayınları, 15.

²⁰⁰ Blanche, E. (2013). "Kurds: Attaining the Impossible Dream?". *The Middle East*, 3(1), 16.

²⁰¹ Aziz, S. (2014). "Musul'un Düşmesinden Sonra Türkiye ve Irak Kürt Bölgesel Yönetiminin İlişkileri", ORSAM, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=5130>. Erişim Tarihi: 28 Temmuz 2019, 1-3.

hükümetlerce ötekileştirilip dışlandığını, bu nedenle Kürtlerin önünde bağımsızlık dışında bir seçenek bulunmadığını belirtmişlerdir. IKB referandumun ertelenmesine ilişkin Federal yönetim ve diğer aktörlerle yapılacak müzakerelerde 140. maddenin uygulanarak Kerkük'te referandum yapılmasını şart olarak sunmuştur. Kerkük, IKB Kürtleri tarafından "Kürtlerin Kudüs'ü" olarak nitelenmektedir. Barzani, "Kerkük için her bir Kürt savaşa hazır" açıklamasını yaparak Kerkük konusunda sertleşebileceklerini göstermiştir. Çünkü Kerkük'ünde dâhil olduğu tartışmalı bölgeler bağımsız bir Kürt devletinin yaşamsal kaynakları arasında bulunmaktadır.

ABD yönetimi, ilkesel olarak IKB'nin bağımsızlık talebinden ziyade referandumun zamanlamasına karşı çıkmıştır. Bölgede IKB'nin referandum kararını destekleyen tek devlet İsrail olmuştur. İsrail, 2015 yılı Mayıs-Ağustos ayları arasında IKB'den petrol ithal ederek tüketiminin % 77'lik kısmını karşılamıştır²⁰². Irak'ın toprak bütünlüğünü destekleyen Türkiye, referanduma karşı olduğunu belirten resmi açıklamalar yapmıştır. Bu krizin, bölge istikrarını olumsuz etkileyerek Türkiye ve İran'ı sorunun içine çekeceği için Türkiye ve İran IKB'nin referandum ve bağımsızlık talebine karşı çıkmıştır. Türkiye, Irak ve İran Dışişleri Bakanları, gerçekleştirdikleri üçlü toplantının ardından referandum yapılmasından kaygı duyduklarını, bölge istikrarı için tehdit riski taşıdığını ve sorunların çözümünde anayasal çerçevede uzlaşma gerektiğini vurgulayan bir bildiri yayınlamışlardır. IKB'de gerçekleştirilen referandumun anayasal olup olmadığı ve uluslararası hukuka göre değerlendirilmesi konuya ilişkin tartışmaların odak noktalarından biri olmuştur. Kendi Kaderini Tayin Hakkı kavramı, Wilson Prensipleri olarak bilinen ve Birinci Dünya Savaşı sonunda galip devletlerin işgal ettikleri ülkeleri kendi ülkelerine dâhil etmeyi engelleyen ve halklarının kendi kaderlerini belirlemesi ilkesidir²⁰³. Uluslararası hukuk içinde bulunan, ülkenin bütünlüğünün korunması prensibi nedeniyle bir halkın Kendi Kaderini Tayin Hakkı ilkesinden faydalanması ancak birlikte bulunduğu diğer halklarında rızası ile gerçekleşebilir. Ayrıca ayrılmak isteyen topluluk kendi kaderiyle öteki halklarında kaderlerini belirlemiş olmaktadır. Sonuç olarak bir tarafın irade beyanına dayalı ayrılık talebi uygun

---

²⁰² Sheppard, D., Reed, J., Raval, A. (23 August 2015). "Israel Turns to Kurds for Three-Quarters of its Oil Supplies", *Financial Times*, 1.

²⁰³ Dalar, M. (2016). *Tarihsel, Siyasal ve Hukuksal Perspektifiyle Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi*. Bursa: Aktüel Yayınları, 33.

Zülfü Dağdeviren

Türkiye ile Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi Arasında Siyasi İlişkiler: Devlet-Hükümet İlişkileri

bulunmamaktadır²⁰⁴. 25 Eylül 2017'de yapılan bağımsızlık referandumu sonucunda oylamaya katılanların % 93.2'si bağımsızlık yönünde "evet" oyu kullanmıştır. Referandum sonuçları, İsrail dışında uluslararası alandada bir destek bulamamıştır. Sonuçta Irak'ın tümünün görüşü alınmadığı için devletleşme yönünde sonuç doğurmamıştır²⁰⁵.

Mesud Barzani Haziran 2005'te, parlamentoda oy çokluğuyla ilk başkanlık görevine başlamıştır. Barzani 2009'da oyların % 70'ini alarak ikinci dönemine başlamıştır. Barzani'nin 2013 yılında dolan başkanlık süresi, KDP ve KYB ittifakı sonucunda iki yıl uzatılmıştır. 2015'te Barzani'nin görev süresi IŞİD'e karşı mücadele ve ekonomik kriz gibi gerekçelerle fiili olarak 2017 yılına kadar uzatılmıştır. Referandumun yapılması konusunda ısrarcı olan Barzani, Ekim 2017'de İran destekli Haşdi Şaabi güçlerinin, IKBY kontrolündeki Kerkük'te hâkimiyeti sağlamasının ardından, Kasım 2017'de başkanlık görevini resmi olarak bıraktığını ilan etmiştir. IKBY Başbakanı Neçirvan Barzani, IKB'nin meclisinde yapılan seçimi kazanarak, Kasım 2017'de Mesud Barzani'nin görevi bırakmasından beridir boş kalan başkanlığa seçilmiştir.

SONUÇ

Türkiye-IKBY ilişkileri tarihsel süreçte taraflar arasındaki siyasi ilişkiler inşacı çerçevede ele alınmış ve tarafların dış politika ilkeleri ve tercihleri eleştirel bir yaklaşımla değerlendirilmiştir. Bölge, Osmanlı egemenliğinde bulunduğu 1514-1918 yılları arasında genel anlamda sorunsuz bir dönem yaşamıştır. Ortadoğu'da Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra siyasi sınırlar, toplumların kültürel ve tarihi yaşamışlıklarından farklı olarak o günün egemen güçlerinin çıkarları çerçevesinde oluşturulmuştur. Bölgede sorunların temeli, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı devletinin dağılmasıyla bölge statüsünün nasıl belirleneceğiyle ilgili tartışmalara dayanır. Yıkılan Osmanlı düzeninin yerine, oluşan boşluğu doldurabilecek istikrarlı bir düzen günümüze kadar kurulamamıştır.

Osmanlı Devleti'nde birlikte yaşamış Türkler ve Kürtler Osmanlı Devleti yıkıldıktan sonra kendi ulusal kimliklerini inşa etmeye başlamışlardır. Osmanlı Devleti'nin modernleşmesi ile başlayan, Türklerin ulusal kimlik inşası, Türkiye

²⁰⁴ Kurubaş, E. (2004). "Kuzey Irak'ta Olası Bir Ayrılmanın Meşruluğu ve Self-Determinasyon Sorunu". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 59(3), 155-156.

²⁰⁵ Dalar, M. (2016). *Tarihsel, Siyasal ve Hukuksal Perspektifiyle Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi*. Bursa: Aktüel Yayınları, 48.

Cumhuriyeti'nin ilanıyla kurumsallaşmıştır. IKB ise Kürt kimliği üzerinden kendini tanımlamış ve diğer gruplarla farklılığını ortaya koyarak özgün bir kimlik oluşturmuştur. IKBY'nin izlemiş olduğu dış politika tarihsel deneyimlerinin bir yansımasıdır ve uzun tarihsel bir süreç sonucunda şekillenmiştir. Bölgenin toplumsal ve siyasal yapısı incelendiğinde açıkça gözlemlenen bu olgu, IKBY'nin dış politika felsefesinde temelini oluşturmaktadır.

Türkiye, 1923-1980 yılları arasında, kimlik ve ulus devlet yapısına karşı tehdit olarak gördüğü IKB ile ilişkilerinde güvenlik odaklı bir yaklaşım benimsemiştir. 1980'li yıllarda PKK'nın IKB'ye yerleşmesi ve bölgede yaşanan savaşlar sonucu oluşan yeni yapı nedeniyle, Türkiye uzun yıllar süregelen güvenlik odaklı yaklaşıma 2008'den itibaren son vermiştir. 2005'ten sonra Türkiye-IKBY ilişkilerinin niteliğini, etkileyen değişkenler ortaya çıkmıştır. Kürtlerin bölgede resmi bir yapıya kavuşması, enerji kaynakları ve ekonomi potansiyeli ilişkilerinin ön plana çıkmaması, Türkiye-IKBY ilişkilerinde temel dinamikler haline gelmiş, Türkiye ve IKBY 2007'den sonra kimlik tanımlamasını değiştirmiştir. Türkiye IKBY arasında güvenlik eksenli ilişkiler terk edilip karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin geliştiği bir döneme girilmiştir. Buna rağmen tarafları birçok zorluk beklemektedir. Karmaşık bir dengenin olduğu bölgede stratejik bir ilişkinin geliştirilmesi iki tarafın kararıyla birlikte, birçok aktör ve dengenin gözetilmesini gerekli kılmaktadır. 2008-2017 yılları arası dönemde, daha önce güvenlik sorunu olarak görülen birçok sorun diyalogla, gveniksizleştirilmiştir.

Türkiye ile IKBY arasında ekonomik, teknik ve ticari ilişkilerin yoğunlaştırılması halinde, toplumların daha fazla yakınlaşacağı, asimetrikde olsa karşılıklı ticari ve ekonomik ilişkilerin teknik anlamda bütünleşmeye yol açacağı, buda Türkiye'nin avantajına bir durum oluşturacağı, bu haliyle başta terör gibi sorunlar olmak üzere siyasi nitelikli gibi görünen tüm sorunların zmne katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Bu maksatla klasik güvenlik odaklı geleneksel görüş ve uygulamaları bir kenara iterek, Türkiye'nin IKBY ile kuracağı ilişkiler için, bölgeye yönelik pazarlık (zorlamak/mecbur etmek) politikası değil, iki halkın kardeşlik ilişkilerini esas alıp, her iki halkın çıkarları ile ticari, ekonomik ve teknik ilişkilerini ve bağımlılıklarını göz önünde bulunduran ortak zmler ortaya konulmalıdır. Bu zmler, IKBY ile Türkiye arasında gerilim, tehdit ve çatışmadan uzak,

Zülfü Dağdeviren

Türkiye ile Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi Arasında Siyasi İlişkiler: Devlet-Hükümet İlişkileri

mesafeyi kısaltan, bölge siyasetinin yeniden inşasında çatışmaya yol açabilecek etkilerin yok edilmesi dâhil geniş bir yelpazeyi kapsamalıdır. Geleceği tahmin etmenin en iyi yolu, onu inşa etmektir. Türkiye ve İKBY, iki tarafında kazanacağı bir ilişki geliştirmeye başlamışlardır. Tarafların bu zorlukları birlikte aşmaya çalıştıkları gözlemlenmektedir. Üstlenilen riskleri paylaşmaya çalışan ve birbirlerini koruyan bir tutum takınmaktadırlar. Bu yönüyle taraflar, başarıya ulaşma konusunda kararlı görünmektedirler. Üst düzeyde yürütülen ilişkiler, tarafların karşılıklı ziyaretleriyle dahada pekişmeye devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- Adler, E., Barnett, M. (1998). *Security Communities*. Cambridge: Cambridge University Press.
- AK Parti. (2013). "37 Yıllık Özleme Son Veriyoruz", <https://www.akparti.org.tr/site/haberler/37-yillik-ozleme-son-veriyoruz/55518#1>. Erişim Tarihi: 06 Eylül 2019.
- Akbaş, Z., Düzgün, Z. A. (2012). "Libya'daki Arap Baharı'na Yönelik Türk Dış Politikasına Konstrüktivist Bir Yaklaşım". *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(2), 57-81.
- Akdevelioğlu, A., Kürkçüoğlu, Ö. (2001). "Ortadoğu'yla İlişkiler". *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I*. Ed. B. Oran. İstanbul: İletişim Yayınları, 357-369.
- Aral, B. (2003). "Özal Döneminde İç ve Dış Siyaset: Süreklilik yada Kopuş". *Kim Bu Özal? Siyaset, İktisat, Zihniyet*. Der. İ. Sezal, İ. Dağı. İstanbul: Boyut Kitapları, 225-227.
- Aras, B. (2009). "Turkey's Rise in the Greater Middle East: peace-building in the periphery". *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 11(1), 29-41.
- Arı, T. (2004). *Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*. İstanbul: Alfa Yayınları.

- Aydın, M., Özcan, N. A., Kaptanoğlu, N. (2007). *Riskler ve Fırsatlar Kavşağında Irak'ın Geleceği ve Türkiye*. İstanbul: TEPAV Yayınları.
- Aykan, M. B. (1996). "Turkey's Policy in Northern Iraq, 1991-95". *Middle Eastern Studies*, 32(4), 343-366.
- Aziz, S. (2014). "Musul'un Düşmesinden Sonra Türkiye ve Irak Kürt Bölgesel Yönetiminin İlişkileri", ORSAM, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=5130>. Erişim Tarihi: 28 Temmuz 2019.
- Balçı, A. (2013). "Türkiye'nin Irak Politikası 2012: İki Irak Hikâyesi". *Türk Dış Politikası Yıllığı 2012*. Der. B. Duran, K. İnat, U. Ulutaş, Ankara: SETA Yayınları, 117-136.
- Balçı, A. (2014). "Enerji'sine Kavuşan Komşuluk Türkiye-Kürdistan Bölgesel Yönetimi İlişkileri". *SETA Analiz*, 97(1), 7-26.
- Balçı, A. (2015). *Türkiye Dış Politikası. İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*. İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Ballı, R. (1992). *Kürt Dosyası*. İstanbul: Cem Yayınları.
- Bard, O.N. (1996). "The United States And The Middle East: Contiuity And Change". *US Foreign And Strategic Policy In The Post-Cold War Era*. Ed. H. Wierda. USA: Greenwood Press, 120-139.
- Barkey, H. (2010). "Turkey's New Engagement in Iraq: Embracing Iraqi Kurdistan". United States Institute of Peace, Special Report, 237(1), 1-16.
- Barzani, M. (2010). "Irak Kürt Bölgesel Yönetimi Başkanı Mesut Barzani'nin 4 Haziran 2010'da ORSAM'da Yaptığı Konuşma", http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Etkinlikler/Dosyalar/201065_barzani.orsamda.pdf. Erişim Tarihi: 21 Temmuz 2019.
- Bengio, O. (1996). "Irak'ın Toprak Bütünlüğü Tehdit Altında". *Avrasya Dosyası (Kuzey Irak Özel)*, 3(1), 54-66.
- Bila, F. (1 Kasım 2009). "Barzani'den Söz", *Milliyet Gazetesi*, 1.
- Bila, F. (2007). Ankara'da Irak Savaşları. İstanbul: Güncel Yayıncılık.
- Bilgin, N. (1999). *Kollektif Kimlik*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Birand, M. A., Yalçın, S. (2007). *The Özal, Bir Davanın Öyküsü*, İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- Birdişli, F. (2016). *Dış Politikada Yöntem ve Türk Dış Politikası*. Kahramanmaraş: Sakınmaz Ofset.
- Blanche, E. (2013). "Kurds: Attaining the Impossible Dream?". *The Middle East*, 3(1), 1-16.

Zülfü Dağdeviren

Türkiye ile Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi Arasında Siyasi İlişkiler: Devlet-Hükümet İlişkileri

- Bloom, W. (1990). *Personal Identity, National Identity and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bostanoğlu, B. (1998). "Uluslararası Politikada Kuramın Gerekliliği: Türk-Amerikan İlişkilerine Eleştirel Bir Bakış". *Türk Dış Politikasında Gelenek ve Değişim*. Der. İ. D. Dağı, Ankara: Siyasal Kitabevi, 65-77.
- Bozarslan, H. (2006). "Türkiye'de Kürt Milliyetçiliği: Zımnî Sözleşmeden Ayaklanmaya (1919-1925)". *İmparatorluktan Cumhuriyete, Türkiye'de Etnik Çatışma*. Der. E. Jan Zürcher. İstanbul: İletişim Yayınları, 89-123.
- Bruinessen, M. V. (2005). *Kürtlük, Türklük, Alevilik: Etnik ve Dinsel Kimlik Mücadeleleri*. Çev. Hakan Yurdakul. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bruinessen, M. V. (2013). *Kürdistan Üzerine Yazılar*. Çev. L. Kafadar, S. Somuncuoğlu, B. Peker, H. Turansal, N. Kıracı, L. Keskiner. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Charountaki, M. (2012). "Turkish Foreign Policy and the Kurdistan Regional Government". *Perceptions, Winter, 17(4)*, 185-208.
- Cleveland, W. L. (2008). *Modern Ortadoğu Tarihi*. Çev. Mehmet Harmancı. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Cumhurbaşkanlığı. (2008). "Cumhurbaşkanlığı, "Irak Cumhurbaşkanı ile Yapılan Görüşmelerin Ardından Düzenlenen Ortak Basın Toplantısında Yaptıkları Açıklama", <http://www.tccb.gov.tr/basin/basin/basinDetay.aspx?id=4275>. Erişim Tarihi: 16 Temmuz 2019.
- Çandar, C. (2007). "Tarihçiler, Türkiye ve Kuzey Irak'ı yarın nasıl yazacaklar?", http://www.referansgazetesi.com/haber.aspx?HBR_KOD=81556. Erişim Tarihi: 13 Eylül 2019.
- Çandar, C. (2012). "İşin İçine Kürdistan Petrolü Girerse", http://www.radikal.com.tr/yazarlar/cengiz_candar/isin_icine_kurdistan_petro lu_girerse-1089153. Erişim Tarihi: 22 Nisan 2018.
- Çandar, C. (2013). "Turgut Özal Twenty Years After: The Man and the Politician", *Insight Turkey*, 15(2), 21-35.
- Dağlı, F. (1994). *Birakuji: Kürtlerin İç Savaşı*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Dalar, M. (2015). "Türkiye-İrak Kürdistan Bölgesel Yönetimi İlişkileri: Karşılıklı Bağımlılık Teorisi Bağlamında Petrol İlişkisine Dayalı Bir Analiz". *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 34(1), 47-70.
- Dalar, M. (2016). *Tarihsel, Siyasal ve Hukuksal Perspektifiyle Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi*. Bursa: Aktüel Yayınları.
- Davutoğlu, A. (2002). *Küresel Bunalım*. İstanbul: Küre Yayınları.

- Davutoğlu, A. (2004). *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Demirel, E. (2004). *Ölüm Arabaları*. İstanbul: IQ Yayıncılık.
- Demirel, T. (2010). "2000'li Yıllarda Asker ve Siyaset". *SETA Analiz*, 18(1), 1-27.
- Dessler, D. (1989). "What is at Stake in the Agent-Structure Debate?". *International Organization*, 43(1), 441-473.
- Dışışleri Bakanlığı. (2010). "IKBY Başkanı Mesud Barzani'nin Ülkemizi Ziyareti Hakkında", http://www.mfa.gov.tr/no_-117_-2-haziran-2010_-ikby-Bas_kani-mesud-barzani_nin-ülkemiziziyareti-hk. Erişim Tarihi: 05 Mart 2018.
- Dünya Bülteni. (30 Ekim 2009). "Davutoğlu, Barzani ile görüşüyor", <https://www.dunyabulteni.net/arsiv/davutoglu-barzani-ile-gorusuyor-h94107.html>. Erişim Tarihi: 04 Mart 2019.
- Ecevit, B. (16 Mayıs 2001) Kürt Devleti "Casus Belli", *Hürriyet Gazetesi*, 1.
- Edmonds, C. J. (2003). *Kürtler Türklere ve Araplar: Kuzey-Doğu Irak'ta Siyaset, Seyahat ve İnceleme (1919-1925)*. Çev. S. Şengül, S. R. Şengül. İstanbul: Avesta Yayınları.
- Efegil, E. (2009). Türkiye'nin Yeni Terörle Mücadele Anlayışı ve Türk Karar Vericilerinin Kürt Sorununa Yaklaşımları. *Ortadoğu Yılığı 2008*. Der. K. İnat, M. Ataman., B. Duran. İstanbul: Küre Yayınları, 445-494.
- Efegil, E. (2012). "Türk Dış Politikasında Siyasal Kültürün Etkisi: Kemalist Siyasal Kültürün Evrimleşmesi". *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 5(10), 189-206.
- Emre, A. (2014). *Yeni Selefilik ve İŞİD*. İstanbul: Dübam Yayınları.
- Erdoğan, R. T. (18 Şubat 2003). "AK Parti Grup Konuşması", <http://www.akparti.org.tr/tbmm/tbmmgrup/18.02.2003%20grup%20kon.doc>. Erişim Tarihi: 09 Eylül 2019.
- Erdoğan, R. T. (7 Haziran 2007) "Türkiye'nin Muhatabı Kabile Reisi Değildir", <http://yenisafak.com.tr/politika/?t=07.06.2007&i=49338>. Erişim Tarihi: 04 Mart 2019.
- Erkmen, S. (2015). "İç Etkenler Açısından Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasının Dönüşümü". *Dergi Park*, 72(1), 171-196.
- Falk, J. (2004). "Ferdinand Tönnies". Çev. L. Körükmez. *Muhafazakâr Düşünce*, 1(2), 45-60.
- Fırat, M., Kürkçüoğlu, Ö. (2003). "Ortadoğu'yla İlişkiler". *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II: 1980-2001*. Ed. B.Oran. İstanbul: İletişim Yayınları, 551-586.

Zülfü Dağdeviren

Türkiye ile Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi Arasında Siyasi İlişkiler: Devlet-Hükümet İlişkileri

- Fominaya, C. F. (2010). "Collective Identity in Social Movements: Central Concepts and Debates". *Sociology Compass*, 4(6), 393-404.
- Fuller, G. E. (2008). *Yükselen Bölgesel Aktör Yeni Türkiye Cumhuriyeti*. Çev. M. Acar. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Galbraith, P. (2007). *Irak'ın Sonu: Ulus Devletlerin Çöküşü mü?*. Çev. M. M. İnceyan. İstanbul: Doğan Kitap.
- Gönlübol, M. (1996). "1983-1990 Dönemi: Türkiye'nin 1980'li Yıllardaki Dış Politikasının Bir Değerlendirmesi". *Olaylarla Türk Dış Politikası (1915-1995)*. Der. M. Gönlübol. Ankara: Siyasal Kitabevi, 611-632.
- Gözen, R. (2000). *Amerikan Kıskaçında Dış Politika, Körfez Savaşı-Turgut Özal ve Sonrası*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Gözen, R. (2003). "Turgut Özal ve Körfez Savaşı: İdealler ve Gerçekler Açmazında Dış Politika", *Kim Bu? Özal, Siyaset, İktisat, Zihniyet*, Der. İhsan Sezal ve İhsan Dağı. İstanbul: Boyut Kitapları, 307-351.
- Gözen, R. (2004). "Kuzey Irak Sorunu". *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*. Ed. İ. Bal. Ankara: Nobel Yayınevi, 769-790.
- Gray, J. (2004). *El Kaide Modern Olmanın Anlamı*. Çev. Z. Savan. İstanbul: Everest Yayınları.
- Gunter, M. M. (1993). "A de facto Kurdish State in Northern Iraq". *Third World Quarterly*, 14(2), 294-312.
- Gunter, M. M. (1997). "The Foreign Policy of Kurds". *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, XX(3), 1-17.
- Gunter, M. M. (1996). "The KDP-PUK Conflict in Northern Iraq". *The Middle East Journal*, 50(2), 225-241.
- Gunter, M. M. (2008a). "Permanent and New Realities Facing the Kurdistan Regional Government: Options and Prospects". *Journal of Muslim Minority Affairs*, 28(2), 237-249.
- Gunter, M. M. (2008b). *The Kurds Ascending: The Evolving Solution Kurdish Problem Iraq And Turkey*. New York: Palgrave Macmillan.
- Güneş, H. (2012). "Eksen ve Mezhep Tartışmaları Arasında Türk Dış Politikasında Yeni Eğilimler". *İktisat Dergisi*, 520(1), 1-13.
- Güztoklusu, M. (2008). *Kurtuluş Savaşımızın Kapanmayan Cephesi: Musul Özdemir Harekâtı*. İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Hale, W. (2003). *Türk Dış Politikası 1774-2000*. Çev. P. Demir. İstanbul: Mart Matbaası.
- Hettne, B. (2008). "Teori ve Pratikte Güvenliğin Bölgeselleşmesi". *Uluslararası İlişkiler*, 5(18), 87-106.

- Heywood, A. (2013). *Küresel Siyaset*. Çev. N. Uslu, H. Özdemir. Ankara: Adres Yayınları.
- İnat, K., Duran, B. (2005). "AKP Dış Politikası: Teori ve Uygulama". *Demokrasi Platformu*, 1(4), 1-39.
- İşeri, E. (2014). " Türk Dış Politikasında, Barış Boru Hattı Vizyonu". *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 6(61), 10-13.
- Jwaideh, W. (2012). Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi. Çev. İ. Çekem, A. Duman. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karacasulu, N. (2012). "Uluslararası İlişkilerde İnşacılık Yaklaşımları". *Uluslararası İlişkilerde Postmodern Analizler-1, Kimlik, Kültür, Güvenlik ve Dış Politika*. Der. T. Arı. Bursa: MKM Yayınları, 109-126.
- Kaya, İ. (2001). "11 Eylül saldırıları ve sonrası: Uluslararası Hukukta Askeri Müdahale". *Strateji Dergisi*, 3(1), 99-112.
- Kayar, M. (2003). *Türk Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları.
- Kırımlı, M. (2001). "Soğuk Savaş Sonrası Bağımsız Türk Cumhuriyetlerine Yönelik Türk Dış Politikası". *21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası*. Der. İ. Bal. İstanbul: Alfa Yayınları, 359-371.
- Kışlalı, M. A. (1996). *Güneydoğu Düşük Yoğunluklu Çatışma*. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Kirişçi, K., Winrow, G. M. (1997). *Kürt Sorunu, Kökeni ve Gelişimi*. Çev. A. Fethi. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kösebalaban, H. (2013). *Türk Dış Politikası: İslam, Milliyetçilik ve Küreselleşme*. Çev. H. İnaç. Ankara: BigBang Yayınları.
- Kurubaş, E. (2004). "Kuzey Irak'ta Olası Bir Ayrılmanın Meşruluğu ve Self-Determinasyon Sorunu". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 59(3), 147-179.
- Küçük, M. (2015). "Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık". *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. Ed. R. Gözen. İstanbul: İletişim Yayınları, 325-377.
- Kürkçüoğlu, Ö. (1972). "Türkiye'nin Arap Orta Doğusu'na Karşı Politikası". *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Yayınları*, 340(1), 60-68.
- Kürkçüoğlu, Ö. (1978). *Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları.
- Laçiner, S. (2003). "Sosyo-Ekonomik Dış Politika: Türkiye-Irak ilişkileri Örneği". *Irak Krizi (2002-2003)*. Der. Ü. Özdağ, S. Laçiner, S. Erkmek, Ankara: ASAM Yayınları, 243-244.

Zülfü Dağdeviren

Türkiye ile Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi Arasında Siyasi İlişkiler: Devlet-Hükümet İlişkileri

- Lebow, R. N. (2008). "Identity and International Relations". *International Relations*, 22 (4), 473-492.
- Lindenstrauss, G., Aksoy, F. (2012). "Turkey and Northern Iraq: Tightening Relations in a Volatile Environment". *Strategic Assessment*, . 15(3), 49-58.
- Lowry, R. S., Gerrard, H. (2006). *US Marine in Iraq: Operation Iraqi Freedom 2003*. Florida: Osprey publishing.
- Mardin, Ş. (2006). Türk Modernleşmesi, Makaleler 4. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marolda, E. J., Schneller, R. J. (2001). *Shield and Sword: The United States Navy and the Persian Gulf War*. Washington: Government Reprints Press.
- McDowall, D. (2004). *Modern Kürt Tarihi*. Çev. N. N. Domaniç. Ankara: Doruk Yayıncılık.
- Meray, S. L. (1978). *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Murinson, A. (2006). "The Strategic Depth Doctrine of Turkish Foreign Policy". *Middle Eastern Studies*, 42(6) 940-953.
- Müderrişoğlu, O. (31 Ekim 2009). "Barzani Demokratik Açılıma Destek Verdi", http://www.sabah.com.tr/gundem/2009/10/31/barzani_demokratik_acilima_destek_verdi. Erişim Tarihi: 18 Temmuz 2019.
- Oktav, Ö. Z. (2010). "Çok Boyutlu Türk Dış Politikasına Bir Örnek: Türkiye-Irak-Bölgesel Kürt Yönetimi Arasında Gelişen İlişkiler ve Nedenleri". *Ortadoğu Etütleri*, 1(2), 53-74.
- Okyar, O. (1984). "Ataturk's Quest For Modernism". *Ataturk And Modernization Of Turkey*. Ed. J. M. Landau. Leiden: Westview Press, 45-53.
- Öniş, Z. (2004). "Turgut Ozal and His Economic Legacy: Turkish Neo-Liberalism in Critical Perspective". *Middle Eastern Studies*, 40(4), 113-134.
- Oran, B. (1998). *Kalkık Horoz, Çekiç Güç ve Kürt Devleti*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Oran, B. (2001). "1990-2001: Küreselleşme Ekseninde Türkiye". *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I*. Ed. B. Oran. İstanbul: İletişim Yayınları, 203-242.
- Oran, B. (2013). "2001-2012: 11 Eylül Olayı Ertesinde AKP Dönemi". *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt III: 2001-2012*. Ed. B. Oran. İstanbul: İletişim Yayınları, 13-248.
- Öğür, B., Baykal, Z., Balcı, A. (2014). "Kuzey Irak-Türkiye ilişkileri: PKK, Güvenlik ve İşbirliği". *Sakarya ORMER Rapor*, 2014(1), 1-58.
- Öke, M. K. (1987). *Musul Meselesi Kronolojisi: 1918-1926*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.

- Özcan, A. (2000). *İdrîs-i Bitlisî. İslam Ansiklopedisi Cilt 5*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Özcan, G. (2003) "Dört Köşeli Üçgen Olmaz: Irak Savaşı, Kürt Sorunu ve Bir Stratejik Perspektifin Kırılması". *Foreign Policy*, 25(1), 38-49.
- Özcan, G. (2004). "Türkiye Dış Politikasında Algılamalar, Karar Alma ve Oluşum Süreci", *Türk Dış Politikasının Analizi*. Der. F. Sönmezoğlu. İstanbul: Der Yayınları, 828-894.
- Özcan, G. (2009). "Facing Its Waterloo in Diplomacy: Turkey's Military in The Foreign Policy-Making Process". *New Perspectives on Turkey*, 40(1), 83-102.
- Özdabak, M. (6 Haziran 2010). "Gel, Yap Paranı Alıp Git", *Milliyet Gazetesi*, 1.
- Öznur, H. (2003). *Cağların Savaşı, Kuzey Irak Kürt Hareketi ve Musul-Kerkük Meselesi*. Ankara: Altınküre Yayınları.
- Özpek, B. B. (2012). "Democracy or Partition: Future Scenarios for the Kurds of Iraq". *Insight Turkey*, 14(3), 127-140.
- Pehlivanoğlu, A. Ö. (2004). *Ortadoğu ve Türkiye*. İstanbul: Kastaş Yayınevi.
- Pollack, K. (2002). *The Threatening Storm*. New York: Random House.
- Reus-Smit, C. (2013). "Konstrüktivizm". *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. Ed. Andrew Linklater, Scott Burchill. Çev: Ali Aslan, Muhammed Ali Ağcan. İstanbul: Küre Yayınları, 279-310.
- Romano, D. (2008). "İraçî Kurdistan and Turkey: Temporary Marriage?". *Middle East Policy*, 22(1), 89-90.
- Sardan, T., Sık, B. (22 Ekim 2007). "PKK'dan Dağlıca Baskını: 12 Şehit", <http://www.milliyet.com.tr/2007/10/22/guncel/agun.html>. Erişim Tarihi: 14 Eylül 2019.
- Selvi, S. (31 Ekim 2009). "Basra İstanbul Ekseni Oluşuyor", *Radikal Gazetesi*, 1.
- Sheppard, D., Reed, J., Raval, A. (23 August 2015). "Israel Turns to Kurds for Three-Quarters of its Oil Supplies", *Financial Times*, 1.
- Sönmezoğlu, F. (2006). *II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası*. İstanbul: Der Yayınları.
- Sunar, E. (2007). *Barzan'dan Bağdat'a Kürtler, Irak'ta Kürtlerin Yüzyıl Savaşları*. İstanbul: Doz Yayınları.
- Şimşir, B. N. (2004). *Türk-İrak İlişkilerinde Türkmenler*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Talabani, C. (20 Kasım 2003). "Talabani'den övgüler", <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=96173>. Erişim Tarihi: 04 Mart 2019.

Zülfü Dağdeviren

Türkiye ile Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi Arasında Siyasi İlişkiler: Devlet-Hükümet İlişkileri

- Talabani, C. (21 Temmuz 2007). "Talabani: Kedi bile teslim etmeyiz", <http://yenisafak.com.tr/dünya/default.aspx?t=21.10.2007&i=76263>. Erişim Tarihi: 04 Mart 2019.
- Taştekin, M. (2006). "Türk Dış Politikasında 2003 Irak Savaşı". *II. Körfez Savaşı*. Der. M. Şahin, M. Taştekin. Ankara: Platin Yayınları, 245-282.
- Uslubaş, T. (2013). *Alfabetik Osmanlı Tarihi: Geçmişten Günümüze Osmanlı, "Eyalet Başlığı"*. İstanbul: Venedik Yayınları.
- Uzgel, İ. (1998). "Türk Dış Politikasında 'Sivilleşme' ve Demokratikleşme Sorunları: Körfez Savaşı Örneği". *Anakara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 53(1), 307-326.
- Uzgel, İ. (2004). "Ordu Dış Politikanın Neresinde?". *Türkiye'de Ordu: Bir Zümre, Bir Parti*. Der. A. İnsel, A. Bayramoğlu. İstanbul: Birikim Yayınları, 311-334.
- Uzgel, İ. (2013). "ABD ve NATO'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt III: 2001-2012*. Ed. B. Oran. İstanbul: İletişim Yayınları, 243-325.
- Ülsever, C. (12 Haziran 2007). "Kuzey Irak ve AKP'nin hal-i pür melali", *Hürriyet Gazetesi*, 1.
- Warner, C., Manfred, W. (2001). "Thinking about the Role of Religion in Foreign Policy: A Framework for Analysis". *Foreign Policy Analysis*, 7(1), 113-135.
- Wendt, A. (1995). "Constructing International Politics". *International Security*, 20(1), 71-81.
- Wendt, A. (1999). *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wendt, A. (2013). "Anarşi Devletler Ne Anlıyorsa Odur: Güç Politikalarının Sosyal İnşası". *Uluslararası İlişkiler*, 10(39) 3-43.
- Yavuz, T. (1993). *ABD'nin Kürt Kartı*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Yeğen, M. (2009). "Kemalizm ve Hegemonya". *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce Cilt 2*. Der. A. İnsel. İstanbul: İletişim Yayınları, 56-74.
- Yeşilbursa, B. K. (2009). "Geçmişten Günümüze Irak Meselesi". *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(Özel Sayı-II), 1315-1343.
- Yeşilyurt, N., Akdevelioğlu, A. (2013). "AKP Döneminde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası". *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu (2002-2009)*. Der. İ. Uzgel ve B. Duru. Ankara: Phoenix Yayınevi, 381-409.
- Yıldız, H. (2004). *Büyük Oyun, Irak-Musul-Kerkük Üçgeni*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Yılmaz, S. (2006). *21'inci Yüzyılda Güvenlik ve İstihbarat*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Zeyrek, D. (6 Kasım 2007). "Operasyona Yeşil Işık", *Radikal Gazetesi*, 1.

Zürcher, E. J. (1995). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. Çev. Y. Saner. İstanbul: İletişim Yayınları.